

اصلاح الگوی مصرف

“از منظر بخش خصوصی”

سال اصلاح الگوی مصرف

بهار و تابستان ۱۳۸۸
مرکز تحقیقات و بررسی های اقتصادی
اتاق بازرگانی و صنایع و معادن ایران

اصلاح الگوی مصرف

"از منظر بخش خصوصی"

شناسنامه گزارش

نام پروژه: اصلاح الگوی مصرف "از منظر بخش خصوصی"

سفارش دهنده: مرکز تحقیقات و بررسی های اقتصادی اتاق بازرگانی و صنایع و معادن ایران

ناظر پروژه: حامد روحانی

مدیر پروژه: منیره امیرخانلو

همکاران پروژه: آزاده باباقادری، شیما حاجی نوروزی، نصیبه خیری

زمان شروع: ۱۳۸۸/۳/۱۵

زمان خاتمه: ۱۳۸۸/۶/۱۵

ساعت نفر اختصاص یافته: ۳۷۵ ساعت

فهرست مطالب

۴	خلاصه مدیریتی
۷	۱. مقدمه
۸	۲. نقش بهره‌وری کل در ایجاد ارزش افزوده کشورهای جهان
۱۴	۳. وضعیت بهره‌وری در اقتصاد ایران
۱۵	۱.۳ بهره‌وری نیروی کار
۱۸	۲.۳ بهره‌وری سرمایه
۱۹	۳.۳ بهره‌وری کل
۲۲	۴. حجم دولت و بهره‌وری
۲۲	۱.۴ دولتهای بزرگ جهان و بهره‌وری کل عوامل تولید
۲۶	۲.۴ حجم دولت ایران
۳۲	۳.۴ مقایسه بهره‌وری بخش خصوصی و دولتی
۳۴	۱.۳.۴ بهره‌وری در صنعت ماشین آلات و مواد غذایی

۴۱ ۲.۳.۴. بهره‌وری در صنعت بانکداری

۴۶ ۵. نتیجه گیری

۴۸ ۶. فهرست منابع

۴۸ ۱.۶. منابع انگلیسی

۴۸ ۲.۶. منابع فارسی

خلاصه مدیریتی

گزارش حاضر دیدگاه اتاق بازرگانی و صنایع و معادن ایران از دستور مقام معظم رهبری در خصوص "اصلاح الگوی مصرف" در سال ۱۳۸۸ را بیان می‌نماید. به نظر میرسد مفهوم بهره‌وری که در بردارنده مفهوم عمیق ضرورت تلاش برای عدم اسراف و تبذیر توسط جوامع بشری است مناسبترین چارچوب را برای سیاستگذاری‌های اجرایی این فرمان ارائه می‌دهد. از دید این اتاق از میان وجوه مختلف و متنوعی که فرمان "اصلاح الگوی مصرف" در بردارد، بایستی آن را عمدتاً ادامه ابلاغیه سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی دانست زیرا با اجرای کامل و صحیح اصل ۴۴ که مستلزم سپردن فعالیت‌های اقتصادی به بخش خصوصی و کوچک شدن دولت است منابع کشور در اختیار بنگاهها و نهادهای خصوصی قرار می‌گیرد که در آنها بهره‌وری مصرف برای تولید بسیار بالاتر و اسراف و تبذیر آنگونه که در ادامه گزارش مورد بحث قرار خواهد گرفت نسبت به مشابه دولتی آنان کمتر است.

بخش اول گزارش به بررسی نقش بهره‌وری عوامل تولید و بهره‌وری کل در رشد و توسعه کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه می‌پردازد. نتایج این مطالعه حاکی از آن است که کشورهای ژاپن، کره جنوبی، مالزی و هند برنامه‌های ویژه‌ای برای افزایش رشد اقتصادی از محل ارتقاء بهره‌وری داشته‌اند به طوری که به طور متوسط بین سالهای ۱۹۸۰ تا ۲۰۰۰ بهره‌وری کل عوامل تولید همواره سهمی بیش از یک چهارم در رشد تولید ناخالص داخلی این کشورها داشته است. رقم متناظر برای ایران معادل ۱۷.۹۶ درصد می‌باشد. توجه به این نکته که ژاپن و هند به ترتیب ۶۸.۵ و ۴۰.۸ درصد از رشد تولید ناخالص داخلی خود را مدیون افزایش بهره‌وری کل در این سالها بوده اند، لزوم توجه بیشتر دولت که با توجه به حجم آن بیشترین مصارف منابع را در کشور دارد به موضوع "اصلاح الگوی مصرف" را به این حوزه نمایان می‌سازد.

بخش دوم این گزارش به بررسی روند موجود بهره‌وری نیروی کار، سرمایه و کل عوامل تولید در ایران می‌پردازد. بهره‌وری نیروی کار - که همان استفاده صحیح از منابع انسانی است - طی سالهای ۷۵ تا ۸۴ بیشترین نرخ رشد را در بخش صنعت کشورمان - ۶.۹ درصد - داشته است. همچنین در قیاس با کشورهای منطقه و سایر کشورهای جهان طی سالهای ۱۹۹۶ - ۲۰۰۶، کشورمان در رتبه پایین‌تری از حیث بهره‌وری نیروی کار قرار داشته است.

در بخش بهره‌وری سرمایه، روند این شاخص طی سالهای ۷۵ تا ۸۴ مورد بررسی قرار گرفته است. بررسیها نشان می‌دهد بخشهای برق و آب و گاز و سایر خدمات با رشد متوسط سالانه ۶ درصد بیشترین کارایی در استفاده از سرمایه را داشته و باقی بخش‌ها اکثرا با رشد منفی بهره‌وری سرمایه مواجه بوده اند.

بررسی شاخص بهره‌وری کل عوامل تولید حاکی از آنست که بخش‌های آب، برق، گاز و صنعت به ترتیب با ۵.۷ و ۲.۳ درصد در رتبه‌های اول و دوم استفاده بهینه از عوامل تولید قرار دارند. همچنین بهره‌وری کل اقتصاد به طور متوسط ۰.۶ درصد بوده است که با مقایسه این رقم و رقم پیش بینی شده ۲.۵ درصد در برنامه چهارم توسعه ملاحظه می‌شود که تا سال ۸۴ از ارقام برنامه عقب‌تر بوده ایم.

در بخش سوم گزارش به بررسی رابطه میان حجم دولتها و بهره‌وری در اقتصاد ایران و کشورهای جهان پرداخته شده است. ابتدا بهره‌وری در کشورهای نفتی منطقه که همانند ایران دولتهای بزرگی دارند مورد بررسی قرار گرفته و سپس حجم دولت ایران و بهره‌وری بخش دولتی در قیاس با بخش خصوصی مورد مطالعه قرار گرفته است.

پس از مطالعه روند رشد اقتصادی کشورهای نفتی ملاحظه میشود که نرخ رشد این کشورها در طول سالهای ۲۰۰۰-۱۹۷۵ با نوسانات زیادی مواجه بوده که دامنه این نوسانات در قیاس با کشورهای عربی غیر نفتی بالاتر بوده است. علاوه بر این با نگاهی به روند رشد ۲۵ ساله کشورهای نفتی که عمدتا دارای اقتصادهای دولتی می‌باشند، ملاحظه می‌شود که این روند حاکی از نرخ رشد بلندمدت منفی است. با نگاهی به آمار بهره‌وری کل تولید به عنوان یکی از شاخصهای کارایی اقتصاد، رشد منفی بهره‌وری و اقتصاد ناکارا یکی از دلایل رشد اقتصادی منفی ارزیابی شده است. به عبارت دیگر، بجز در مورد مصر، عمان، سوریه و تونس، رشد بهره‌وری در دنیای عرب منفی بوده است. از مهمترین دلایل پایین بودن بهره‌وری کل در این کشورها، ناپایداری سیاسی و اجتماعی، نامساعد بودن محیط کسب‌وکار به دلیل مداخلات بیش از حد دولت و قوانین دست و پاگیر را می‌توان از مهم‌ترین دلایل بر شمرد.

در بخش حجم دولت، روند تغییرات اجزای بودجه عمومی شامل پرداختهای هزینه‌ای (بودجه جاری)، تملک داراییهای سرمایه‌ای (بودجه عمرانی) و تملک داراییهای مالی در طول زمان و سهم هر کدام از این اقلام از مصارف بودجه و تولید ناخالص داخلی کشور مورد بررسی قرار گرفته است. همچنین نتایج نظرسنجی اتاق بازرگانی و صنایع و معادن ایران از مدیران ارشد بنگاههای اقتصادی با سایزهای کوچک، متوسط و بزرگ در خصوص مدیریت هزینه‌های عمومی توسط دولت ارائه شده است. با بررسی اجزاء واقعی مصارف بودجه، مشاهده شد که

بودجه جاری کشور در طی سالهای ۸۱ تا ۸۵ روندی فزاینده داشته و همین مسأله موجب شده است که بودجه عمومی کشور در فاصله سالهای ۸۳ تا ۸۵ رشدی نامی داشته باشد. این در حالیست که ارقام واقعی بودجه عمرانی کشور که صرف توسعه زیرساختها می‌شود، رشدی بسیار ملایم در قیاس با بودجه جاری داشته است. در سالهای ۸۱ تا ۸۵ بودجه جاری بیش از ۶۸ درصد از کل مصارف بودجه و ۱۶ درصد از تولید ناخالص داخلی را به خود اختصاص داده است. از طرف دیگر، نتایج نظرسنجی حاکی از آنست که کارآفرینان و مدیران ارشد بنگاههای اقتصادی کشور به‌طور متوسط ترکیب هزینه‌های عمومی را نسبتاً هدردهنده ارزیابی نموده‌اند. این ارقام و واقعیات همگی حاکی از حجم بزرگ دولت و ناکارآمدی دولت در مدیریت هزینه‌ها است که ضرورت توجه به "اصلاح الگوی مصرف" را گوشزد مینماید.

در بخش مقایسه بهره‌وری بخش دولتی و خصوصی به بررسی و مقایسه عملکرد و کارایی بنگاههای دولتی و خصوصی در سه صنعت بانکداری، ماشین‌آلات و تجهیزات و صنایع غذایی به عنوان نمونه ای از کل فعالیتهای اقتصادی کشور پرداخته‌ایم. صنعت ماشین‌آلات و تجهیزات و صنایع غذایی ۶۰ درصد از ارزش افزوده کل بخش صنعت را به خود اختصاص داده و بنابراین می‌توانند نماینده خوبی در جهت انعکاس بهره‌وری در این بخش از تولید کشورمان باشند. همچنین بخش بانکداری به عنوان نماینده ای از بخش خدمات مورد بررسی قرار گرفته است. مطالعات انجام شده حاکی از بالاتر بودن کارایی بخش خصوصی نسبت به بخش دولتی در این سه صنعت است.

از این رو با توجه به نتایج مطالعات در خصوص کشورهای جهان، بهره‌وری به معنای واگذاری امور به بهره‌ورترین سازمانها یعنی بخش خصوصی یکی از ابعاد مهم اصلاح الگوی مصرف است که با توجه به نقش پررنگی که برنامه چهارم توسعه و سند چشم انداز بیست ساله برای آن متصور شده اند، می‌بایست در کانون توجه سیاستگذاران و واحدهای تولیدی جهت نیل به رشد اقتصادی قرار گیرد. در این راستا با توجه به حجم بزرگ دولت کشورمان و ناکارآمد بودن بنگاههای دولتی در قیاس با بنگاههای خصوصی اولین اقدام جهت اصلاح الگوی مصرف و افزایش بهره‌وری همان کوچکتر کردن حجم دولت و کاهش دخالتهای دولت در اقتصاد کشور می‌باشد. در این راستا، پیاده‌سازی اصل ۴۴ قانون اساسی و به‌خصوص واگذاری مدیریت به بخش خصوصی گام اصلی جهت کارآمد ساختن اقتصاد و "اصلاح الگوی مصرف" در کشور خواهد بود.

۱. مقدمه

ایران به لحاظ برخورداری از مواهب طبیعی جایگاه ویژه‌ای در میان سایر کشورهای جهان دارد، اما متأسفانه این بهره‌مندی، به جای ایجاد مزیت‌های اقتصادی برای کشور سبب غفلت از بکارگیری صحیح منابع در راستای توسعه گردیده است. آمار و ارقام منتشر شده از سوی سازمان‌های گوناگون بر این نکته صحنه گذاشته و نگاه نوینی را در مقوله‌ی بکارگیری منابع از جانب سیاستگذاران طلب می‌کند. به طور مثال مصرف ۷۰ درصد بیشتر از الگوی مصرف جهانی آب و سایر ارقامی از این دست، ایران را سومین کشور بزرگ مصرف‌کننده جهان قرار داده و همه‌ی اقشار جامعه از جمله عالیترین مقام کشور را برآن داشته که به منظور تحقق رشد اقتصادی سالانه ۸ درصد در سند چشم‌انداز بیست‌ساله، تغییری اساسی در الگوی کنونی چه در امر تولید و چه در امر مصرف صورت پذیرد. بنابراین با توجه به اهمیت بالای مقوله نحوه به‌کارگیری منابع، سالی که در آن قرار داریم سال اصلاح الگوی مصرف نامیده شد.

آنچه در خصوص اصلاح الگوی مصرف باید مورد توجه قرار گیرد آنست که مصرف‌نهایی تنها یک بعد از ابعاد موضوع است و مصرف به‌منظور تولید هم یکی از ابعاد مهم و اساسی آن می‌باشد. به عبارت دیگر، مصرف صحیح را می‌توان مصرف منابع به صورت بهینه و به موقع برای به دست آوردن نتیجه مناسب تعریف و تصریح کرد. به این ترتیب نحوه به‌کارگیری منابع تولید به‌گونه‌ای که از یک میزان مشخص از نهاده بیشترین مقدار تولید حاصل گردد مهم‌ترین بعد اصلاح الگوی مصرف است. این مفهوم سالهای زیادی است که تحت عنوان بهره‌وری در ادبیات اقتصادی جهان تعریف شده و کشورهای توسعه یافته و بسیاری از کشورهای در حال توسعه آن را یکی از موتورهای اصلی رشد اقتصادی خود قرار داده‌اند.

در گزارش حاضر تصویری از وضعیت ایران در قیاس با کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه جهان در حوزه بهره‌وری ترسیم شده است. در ادامه با بررسی رابطه میان حجم دولت‌های منتخب و میزان بهره‌وری آنها، شاخصهایی در ارتباط با حجم دولت ارائه شده و سپس بهره‌وری بخش دولتی و خصوصی به روش جدیدی مورد بررسی قرار گرفته است. به این منظور اطلاعات مربوط به ۶۶ بنگاه فعال در سه صنعت ماشین‌آلات و تجهیزات، صنایع غذایی و صنعت بانکداری در یک بازه زمانی ۶ ساله (۱۳۸۶-۱۳۸۱) از صورتهای مالی این شرکتها استخراج شده است. دو صنعت ماشین‌آلات و تجهیزات و صنایع غذایی می‌توانند شاخصهای خوبی برای بخش

صنعت باشند زیرا ۶۰ درصد از ارزش افزوده کل بخش صنعت را به خود اختصاص داده اند. همچنین بانکداری به عنوان یکی از صنایع شاخص بخش خدمات در نمونه قرار داده شده است. در انتخاب شاخصهای محاسبه و مقایسه بهره وری سرمایه در دو بخش خصوصی و دولتی مرکز تحقیقات و بررسیهای اقتصادی اتاق بازرگانی، صنایع و معادن ایران دو شاخص نسبت سود ناخالص به سرمایه و نسبت سود قبل از کسر بهره و مالیات (EBIT) به سرمایه را مورد استفاده قرار داده است.

۲. نقش بهره‌وری کل در ایجاد ارزش افزوده کشورهای جهان^۱

در این بخش برنامه‌های ایران و کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه جهان جهت افزایش رشد اقتصادی از محل ارتقاء بهره‌وری و سهم این شاخص از ارزش افزوده اقتصاد این کشورها مورد بررسی قرار می‌گیرد.

• مالزی

مالزی دارای یکی از سریع‌ترین اقتصادهای رو به رشد در منطقه است که به طور متوسط رشد سالانه‌ی ۶.۷ درصد را در فاصله سال‌های ۱۹۷۱ تا ۱۹۹۰ تجربه کرده است. مالزی توانسته است علی‌رغم بحران مالی سال ۱۹۹۸-۱۹۹۷ به طور متوسط به رشد سالانه‌ی ۷ درصد در سال‌های ۱۹۹۱ تا ۲۰۰۰ یابد و اهداف دومین سند چشم‌انداز^۲ خود را محقق کند. در سومین سند چشم‌انداز، مالزی در نظر دارد تا به رکورد ۷.۵ درصد رشد اقتصادی سالانه دست یابد.

در گذشته رشد اقتصادی مالزی از طریق سرمایه‌گذاری با انباشت سرمایه بوده که منجر به رشد بیش از ۵۰ درصد بهره‌وری شده است. در برنامه‌های چهارساله هفتم (۲۰۰۰-۱۹۹۶) و هشتم (۲۰۰۵-۲۰۰۱) مالزی، استراتژی توسعه ملی از تمرکز بر افزایش نهاده‌های تولید، به افزایش بهره‌وری تغییر کرده است. این استراتژی در چشم‌انداز سوم (۲۰۱۰-۲۰۰۱) بیشتر مورد تاکید قرار گرفته است تا مالزی بتواند به رشد پایدار از طریق توسعه بهره‌وری با

^۱ منبع ۱ از منابع انگلیسی و منبع ۱۱ از منابع فارسی.

^۲ OPP: Outline Perspective Plan

رویکرد افزایش بهره‌وری کل عوامل تولید دست یابد. سهم بهره‌وری کل عوامل تولید^۳ از رشد اقتصادی از ۱۹۷۱ تا ۱۹۹۰ به طور متوسط ۱۳ درصد بوده که این رقم به ۲۵.۵ درصد در ۲۰۰۰-۱۹۹۱ افزایش یافته‌است و پیش‌بینی می‌شود برای چشم‌انداز سوم به ۴۲.۵ درصد افزایش یابد. از عوامل مؤثر بر افزایش بهره‌وری کل عوامل تولید در کشور مالزی می‌توان به تحصیلات و آموزش نیروی انسانی، تجدید ساختار اقتصادی، حساسیت به تقاضا، ساختار سرمایه و رشد تکنولوژی اشاره نمود.

• ژاپن

طی سال‌های گذشته، بهره‌وری نقش اساسی در اقتصادی ژاپن ایفا کرده‌است، بطوریکه تا قبل از بحران نفتی سال ۱۹۷۳ حدود ۵۰ درصد از رشد اقتصادی را به خود اختصاص داده‌بود. با بروز حباب مالی در انتهای دهه‌ی نود، رشد بهره‌وری عوامل تولید هم ادامه پیدا کرد اما نتوانست جلوی روند نزولی ناشی از شکسته شدن حباب را بگیرد. بهره‌وری کل در صنایع تولیدی بویژه صنایع مرتبط با ماشین‌آلات رشد بهتری را از خود نشان می‌دهد.

• کره جنوبی

کره جنوبی از سال ۱۹۷۲ تا ۱۹۹۹ به طور متوسط رشد سالیانه ۷.۹ درصد داشته‌است. رشد واقعی GDP کره در دهه ۸۰ از ۷ درصد به ۸ درصد رسید، اما این روند بدلیل شکست در تولیدات کشاورزی بخاطر شرایط آب و هوایی، رکود اقتصادی بسیار سخت ناشی از بحران نفت و ناپایداری سیاسی در اوایل دهه ۹۰ رو به افول گذاشت. کره در بازه‌ی مذکور کمترین و بیشترین رشد اقتصادی را فاصله‌ی ۹۹-۱۹۹۵ و ۹۰-۱۹۸۵ به ترتیب با ارقام ۵.۱۸ و ۹.۳۷ تجربه کرده‌است.

طی چهار دهه اخیر کشور جمهوری کره از رشد اقتصادی مطلوبی برخوردار بوده است، بطوری که طی سال‌های ۹۰-۱۹۶۵ این کشور توانست بر اثر رشد اقتصادی بالا، رتبه خود را از گروه کشورهای فقیر به گروه کشورهای با درآمد بالای متوسط (هنگ کنگ، چین، اندونزی، مالزی، فیلیپین، سنگاپور) برساند.^۴ در این کشور سرمایه انسانی و سرمایه مادی از مهم‌ترین منابع رشد محسوب می‌شود و در کنار این دو عامل، بهره‌وری نیز از سهم بسیار بالایی در تامین رشد اقتصادی برخوردار بوده است. در بازه‌ی ۹۹-۱۹۷۲ بهره‌وری کل به طور متوسط، رشد

^۳ TFP: Total Factor Productivity

تعریف: استفاده بهینه از ترکیب عوامل مختلف تولید نظیر نیروی کار و سرمایه بهره‌وری کل عوامل تولید نامیده می‌شود.

^۴ منبع ۱۱ از منابع فارسی

سالانه‌ی ۱۹۲ درصد داشته‌است. سهم سرمایه از رشد اقتصادی کره ۶۰.۱ درصد و سهم نیروی کار و بهره‌وری به ترتیب ۱۵.۴ درصد و ۲۴.۴ درصد بوده‌است. رشد اقتصادی کره همچنان مبتنی بر افزایش بهره‌وری عوامل تولید است اما همانطور که پیداست سهم بهره‌وری از رشد اقتصادی قابل توجه است.

• هند

امروزه بهره‌وری کل به علت گسترش سریع علم، تکنولوژی و شاخص‌های گوناگون کارایی^۵، منبع مهمی در رشد تولید به شمار می‌رود. هندوستان در گذشته، در برخی حوزه‌های خاص نظیر تولیدات صنعتی رشد معنی داری در بهره‌وری عوامل تولید نداشت. در فاصله ۶۵-۱۹۵۹ رشد بهره‌وری عوامل تولید ۲۴-۲۱ درصد از رشد تولید^۶ این کشور را تشکیل داده‌است که تخمین‌های بهره‌وری کل برای سال‌های ۷۹-۱۹۵۹ سهم ۱۵ درصد را نشان می‌دهد. مطالعات نشان داد رشد بهره‌وری کل در هندوستان در فاصله‌ی سال‌های ۹۵-۱۹۷۸ منفی بوده‌است. جلوگیری از رقابت جهانی اثر کاهنده‌ای روی رشد بهره‌وری (۷۰-۱۹۶۰) داشته‌است.

در ۲۰ سال گذشته بهره‌وری نوسانات فراوانی در هند داشته است. در اوایل دهه ۹۰، هند تاحدی تغییرات و آزاد سازی را در نظام خود پیاده کرد. این روند در سال‌های ۲۰۰۰-۱۹۹۰ سرعت بیشتری به خود گرفت. بسیاری از قوانین و آیین نامه‌های محدود کننده که پیش از این روی کارایی اثر گذار بودند، حذف و یا ملایم‌تر شدند و تکنولوژی به همراه تکنیک‌های جدید به سرعت به هند وارد شد. حذف حمایت‌های دولت و تحقق رقابت خارجی، کارآفرینان هندی را به سمت مدیریت هزینه‌ها سوق داد. رشد بهره‌وری کل در بازه‌ی ۷۷-۱۹۷۶ تا ۲۰۰۱-۲۰۰۰ بین ۸.۰۶- درصد تا ۷.۲۶ درصد تغییرات داشته‌است. تخمین‌های مرکز بهره‌وری آسیایی^۷ رشد بهره‌وری کل در دهه ۹۰ را نسبت به سال‌های پیش از آن بهتر و سازگارتر ارزیابی کرد. در دوره اصلاحات هند، سال‌های ۸۹-۱۹۸۰ و ۲۰۰۱-۱۹۹۲، رشد بهره‌وری کل به طور متوسط از ۲ درصد فراتر رفته‌است.

• ایران^۸

در گذشته، در بسیاری از کشورها افزایش بهره‌وری به معنای افزایش در حجم تولید به واسطه‌ی سرمایه، نیروی کار و کاهش هزینه‌ها بود که در نتیجه سهم افزایش بهره‌وری کل را تنها به این مفاهیم محدود می‌کرد. زمانیکه

^۵ Efficiency

^۶ Output

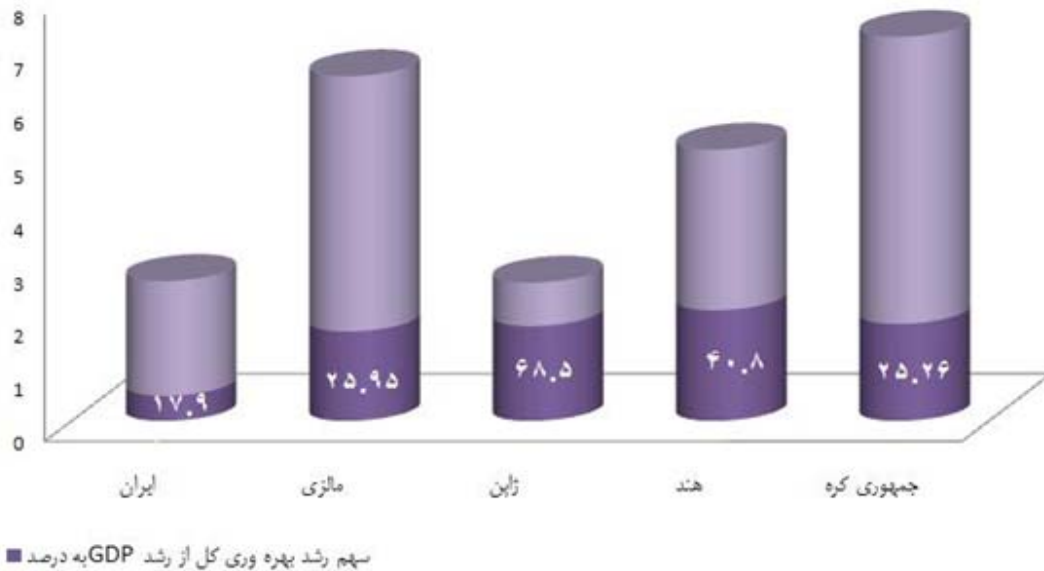
^۷ APO: Asian Productivity Organization

^۸ منابع ۳، ۷ و ۱۱ از منابع فارسی

اقتصاد به حد معینی از رشد دست می‌یابد، معمولاً نرخ رشد کم می‌شود و در این حالت تمرکز از بهره‌وری نیروی کار و سرمایه به سمت افزایش بهره‌وری کل عوامل تولید می‌رود که در اینصورت اهمیت عوامل غیرقابل اندازه‌گیری نظیر تکنولوژی و ابداعات مدیریتی، ارتباطات کارگری، کیفیت نیروی کار و سرمایه، رقابت پذیری و سایر مواردی از این دست بیشتر آشکار می‌شود.

بهره‌وری کل عوامل تولید، علاوه بر نیروی کار و سرمایه تمام عوامل تکنولوژیکی و مدیریتی را شامل می‌شود در حالیکه اندازه‌گیری بهره‌وری تنها براساس یک نهاده‌ی تولید نظیر سرمایه یا نیروی کار فقط تصویر جزئی از کارایی تکنولوژیکی را نشان می‌دهد. تعداد نیروی کار ایران از ۹.۹۵۳ میلیون نفر در سال ۱۹۸۰ به ۱۵.۲۴ میلیون نفر در سال ۱۹۹۹ رسید. بلافاصله پس از پیروزی انقلاب به مدت ۴ سال نهاده‌ی سرمایه افزایش پیدا کرد. اما روند آن تا یکسال پس از جنگ رو به کاهش گذاشت و از سال ۱۹۹۰ مجدد روند افزایشی به خود گرفت که شیب آن در سال ۱۹۹۴ به خاطر اثر وام‌های خارجی و قیمت‌های بالاتر نفت بیشتر شد. رشد بهره‌وری کل در ایران نوسانات زیادی داشته‌است بطوریکه در سال‌های ۸۸-۱۹۸۴ کشور با رشد منفی این عامل مواجه شده‌است. تولید ناخالص داخلی نیز به دلیل تحریم‌ها، مدیریت ناصحیح و ائتلاف منابع نیز در این سال‌ها کاهش نشان می‌دهد که این مسائل بدلیل انقلاب، جنگ و تلاش برای دستیابی به اهداف بیش از حد توان رخ داده‌است.

در فاصله‌ی سال‌های ۲۰۰۰-۱۹۸۰، ایران در میان پنج کشور مورد بررسی با میانگین نرخ رشد سالانه‌ی ۲.۶۳ درصد رتبه‌ی چهارم را به خود اختصاص داده‌است. این در حالی است که میانگین نرخ رشد تولید ناخالص داخلی جمهوری کره در همین مدت ۷.۲۲ درصد و برای مالزی ۶.۴۸ درصد بوده‌است. در میان کشورهای فوق، ایران با ۰.۴۷ درصد از پایین‌ترین و هند با ۲.۰۸ درصد بیشترین میانگین نرخ رشد بهره‌وری کل را داشته‌اند. همچنین رشد بهره‌وری کل با سهم ۱۷.۹۶ درصد، کمترین سهم را از رشد اقتصادی ایران داشته‌است. این عدد برای مالزی و کره حدود ۲۵ درصد، برای هند ۴۰.۸ درصد و برای ژاپن ۶۸.۵ درصد بوده است.

نمودار (۱)، سهم بهره‌وری کل از رشد تولید ناخالص داخلی به درصد

جدول (۱)، میانگین رشد تولید ناخالص داخلی و بهره‌وری کل، سهم بهره‌وری کل از رشد تولید ناخالص داخلی در فاصله‌ی ۱۹۸۰-۲۰۰۰

میانگین سال‌های ۱۹۸۰-۲۰۰۰ (%)	ایران	مالزی	تایلند	هند	جمهوری کره
رشد تولید ناخالص داخلی	۲.۶۳	۶.۴۸	۲.۶	۵.۱	۷.۲۲
رشد بهره‌وری کل	۰.۴۷	۱.۲۹	۱.۷۸	۲.۰۸	۱.۸۲
سهم رشد بهره‌وری کل از رشد GDP	۱۷.۹۶	۲۵.۹۵	۶۸.۵	۴۰.۸	۲۵.۲۶

منبع: گزارش "بررسی بهره‌وری در اقتصاد ایران" اداره بررسیها و سیاستهای اقتصادی بانک مرکزی ج.ا.ا.

به دنبال افزایش روزافزون نقش بهره‌وری در فرآیند رشد و توسعه کشورهای جهان و به‌خصوص کشورهای در حال توسعه همچون هند، در طراحی برنامه چهارم توسعه کشور نقش ویژه‌ای برای ارتقاء رشد تولید ناخالص داخلی از محل بهره‌وری در نظر گرفته شد. این اقدام به منظور افزایش رشد اقتصادی از محل عوامل تولید موجود و بدون نیاز به سرمایه‌گذاریهای جدید، حداکثر بهره‌گیری از امکانات موجود و تغییر از یک اقتصاد نهاده محور به

یک اقتصاد بهره ور محور بود. در ادامه به مروری اجمالی بر اهداف این برنامه و میزان تحقق آن تا سال ۱۳۸۴ خواهیم پرداخت.

مهم ترین ویژگی برنامه چهارم توسعه تهیه و تصویب آن در چارچوب چشم انداز بیست ساله و پس از ابلاغ سیاست های کلی برنامه توسط مقام معظم رهبری است. برنامه چهارم به عنوان نخستین گام در رسیدن به اهداف تعیین شده در چشم انداز درازمدت کشور به گونه ای تدوین شد که بتواند نرخ بیکاری و نرخ تورم را که مهم ترین شاخص های اقتصادی است، به عدد یک رقمی تبدیل کرده و رشد اقتصادی هدف حدود ۸ درصد برآورد شد. به این ترتیب برای تحقق رشد اقتصادی یاد شده، در حوزه بهره‌وری اهداف زیر تعیین گردید:

۱- بهره‌وری کل عوامل تولید به طور متوسط سالانه ۲/۵ درصد افزایش یابد. به بیان دیگر، حدود ۳۱/۳ درصد رشد اقتصادی باید از طریق ارتقای بهره‌وری کل عوامل و بقیه از طریق استفاده بیشتر از عوامل تولید به دست آید.

۲- نرخ رشد بهره‌وری نیروی کار و سرمایه به ترتیب به میزان ۳.۵ و ۱ درصد برسد. در واقع در حالیکه اغلب کشورهای توسعه یافته سالها بود که بخش مهمی از رشد اقتصادی خود را از طریق ارتقاء بهره‌وری کل عوامل به دست می آورند، برای نخستین بار در کشورمان این برنامه ارتقای همزمان میزان نهاده ها و بهره‌وری آنها را مورد توجه قرار داد.

در جدول زیر مقادیر پیش بینی شده برای نرخ رشد بهره‌وری کل عوامل تولید، بهره‌وری نیروی کار و سرمایه در برنامه چهارم توسعه و مقادیر محقق شده این متغیرها در سال ۱۳۸۴ نشان داده شده است.

جدول (۲)، مقادیر پیش بینی شده و محقق بهره‌وری در سال ۱۳۸۴

سهم بهره وری کل از نرخ رشد اقتصادی	نرخ رشد اقتصادی	نرخ رشد بهره وری کل عوامل تولید	نرخ رشد متوسط بهره وری سرمایه	نرخ رشد متوسط بهره وری نیروی کار	
۴۰.۸	۷.۱	۲.۹	۱	۳.۵	مقایر پیش بینی شده
۱۰.۵	۵.۷	۰.۶	- ۰.۵	۱.۴	مقادیر محقق شده

منبع: برنامه چهارم توسعه و گزارش "بررسی بهره وری در اقتصاد ایران" اداره بررسیها و سیاستهای اقتصادی بانک مرکزی ج.ا.

همانطور که مشاهده می شود، در حوزه های بهره‌وری منابع تولید (کار و سرمایه) و بهره‌وری کل عوامل مقادیر محقق شده نسبت به اهداف پیش بینی شده در برنامه بسیار پایینتر است. این مسأله نمایانگر آن است که در سال اول برنامه چهارم کماکان تحولات ساختاری مستلزم اجرای این برنامه اتفاق نیفتاده است. جدول (۳) حاوی اطلاعات مفیدی جهت ارائه تصویری دقیق از سهم بهره‌وری کل در ارزش افزوده کشور می‌باشد.

جدول (۳)، سهم بهره‌وری کل عوامل تولید از رشد اقتصادی کشور

سال	۱۳۷۶	۱۳۷۷	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴
نرخ رشد بهره‌وری عوامل تولید	۰.۵	-۰.۱	-۱.۸	۱.۷	-۰.۴	۲.۷	۱.۹	۰.۲	۰.۶
نرخ رشد اقتصادی	۲.۸	۲.۹	۱.۶	۵.۰	۳.۳	۷.۶	۶.۸	۴.۸	۵.۷
سهم بهره‌وری عوامل تولید از رشد اقتصادی	۱۸.۳۳	-۴.۶۷	-۱۱۴.۴۶	۳۳.۴۴	-۱۱.۹۷	۳۶.۱۱	۲۷.۴۱	۴.۰۳	۱۰.۶۲

منبع: حسابهای ملی ایران ۱۳۸۴-۱۳۷۶ و آمارهای رشد شاخص بهره‌وری کل بانک مرکزی ج.ا.

همانطور که ملاحظه می‌شود سهم بهره‌وری از رشد اقتصادی کشور در سال ۱۳۸۱ بیشترین مقدار را داشته است که این سهم ۳۶.۱۱ درصد است. طی سالهای ۱۳۸۴-۱۳۸۱ این سهم مثبت بوده و در سال ۱۳۸۴ به ۱۰.۶ درصد رسیده است. مقدار متوسط این سهم برای سالهای ۱۳۸۴-۱۳۸۱، ۱۹.۵۴ درصد بوده است که در مقایسه با رقم متناظر کشورهای توسعه یافته ای چون ژاپن و کشورهای در حال توسعه‌ای چون مالزی و هند مشاهده می‌شود که سهم ارتقاء بهره‌وری از رشد اقتصادی کشورمان بسیار محدود بوده و برای تحقق اهداف سند چشم انداز مبنی بر تبدیل شدن به یک اقتصاد بهره‌ور و محور نیازمند برنامه‌ریزی و بسترسازی‌های جدی در حوزه بهره‌وری هستیم.

۳. وضعیت بهره‌وری در اقتصاد ایران

در این بخش سطوح و نرخ رشد بهره‌وری عوامل تولید و بهره‌وری کل و روند رشد آن در صنایع کشور و کل اقتصاد مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱.۳. بهره‌وری نیروی کار

بهره‌وری نیروی کار در کل اقتصاد از نسبت ارزش افزوده کل به ازای هر نفر شاغل به دست می‌آید که منعکس کننده میزان ثروت تولید شده نسبت به تعداد شاغلین می‌باشد. بالا بودن این نسبت نشان دهنده اثرات مطلوب عامل نیروی کار در فرایند تولید است و پایین بودن آن کم‌رنگ بودن نقش نیروی کار در تولید ثروت را نشان می‌دهد. این شاخص متأثر از عواملی نظیر کارایی مدیریت، رضایت شغلی، اثرات قیمتی، افزایش تقاضا و بسیاری از عوامل دیگر می‌باشد.

برای استفاده مطلوب و بهینه از نیروی کار به سه اصل نیاز داریم:

۱. اصل آگاهی (دانش، تجربه و تخصص، پژوهش و تحقیقات)

۲. اصل انگیزه

۳. اصل مدیریت (مدیریت و سازمان دهی منابع طبیعی و انسانی)

افزایش بهره‌وری نیروی کار از ترکیب و تلفیق منابع مختلف، سازمان دهی و برنامه ریزی صحیح و جامع تحقق پذیر است. انتخاب مناسب افراد، تقسیم کار، ارزیابی، پرداخت حقوق و دستمزد متناسب با کار انجام شده، پشتوانه و ارکان بهره‌وری محسوب می‌شوند.^۹

ژاپن با آغاز نهضت ملی افزایش بهره‌وری در سال ۱۹۹۵، این شاخص را به مهم‌ترین عامل رشد اقتصادی خود تبدیل کرده است. مالزی نیز به عنوان کشوری که تجربیات موفق در مسیر توسعه اقتصادی داشته به مدد بهره‌وری بالای نیروی کار توانسته است علاوه بر کاهش بیکاری، دارای بخش تولیدی موفق باشد.

برای مقایسه بهره‌وری نیروی کار در بخشهای مختلف از شاخص بهره‌وری استفاده شده است، به عبارتی به منظور ایجاد سهولت در بررسی روند تغییرات سطح بهره‌وری، معمولاً از شاخص بهره‌وری استفاده می‌گردد. در این شاخص، سطح بهره‌وری نیروی کار در اولین سال بررسی، معادل ۱۰۰ تعیین و سطوح سالهای دیگر نسبت به آن محاسبه می‌گردد.^{۱۰}

^۹ منبع ۱ از منابع فارسی

^{۱۰} منبع ۴ از منابع فارسی

مرکز تحقیقات و بررسی های اقتصادی و آماری

جدول (۴)، شاخص بهره‌وری نیروی کار ۱۳۷۶=۱۰۰

۱۳۸۴	۱۳۸۳	۱۳۸۲	۱۳۸۱	۱۳۸۰	۱۳۷۹	۱۳۷۸	۱۳۷۷	۱۳۷۶	۱۳۷۵	شاخص بهره‌وری نیروی کار به تفکیک فعالیت‌های اقتصادی
۱۱۲.۳	۱۰۹.۳	۱۱۱.۰	۱۰۷.۵	۱۰۰.۷	۱۰۴.۴	۹۹.۰	۱۰۸.۲	۱۰۰.۰	۹۹.۹	کشاورزی
۱۱۵.۶	۱۲۰.۵	۱۲۹.۸	۱۰۶.۱	۱۰۴.۵	۱۲۰.۲	۱۰۷.۳	۱۰۹.۱	۱۰۰.۰	۱۱۱.۴	نفت و گاز
۱۲۶.۷	۱۲۰.۲	۱۰۶.۷	۱۲۸.۰	۱۳۷.۶	۱۱۴.۱	۱۱۹.۴	۱۱۰.۵	۱۰۰.۰	۱۱۲.۰	معادن
۱۷۳.۰	۱۶۹.۵	۱۵۲.۷	۱۳۹.۴	۱۲۶.۱	۱۰۵.۶	۹۹.۶	۹۴.۱	۱۰۰.۰	۹۶.۶	صنعت
۸۵.۳	۸۵.۶	۹۴.۳	۱۰۱.۶	۹۸.۸	۱۰۷.۰	۱۰۶.۵	۹۷.۶	۱۰۰.۰	۹۹.۰	ساختمان
۱۶۰.۱	۱۵۷.۸	۱۳۰.۸	۱۲۳.۹	۱۲۰.۱	۱۱۳.۸	۱۰۱.۱	۱۰۲.۷	۱۰۰.۰	۱۰۱.۱	برق، گاز و آب
۹۴.۷	۹۰.۵	۹۷.۱	۱۰۰.۳	۱۰۱.۳	۱۰۲.۳	۱۰۲.۹	۹۹.۵	۱۰۰.۰	۱۰۴.۰	حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات
۱۰۴.۸	۱۰۳.۲	۱۰۰.۸	۹۹.۳	۹۶.۵	۹۵.۲	۹۶.۱	۹۸.۵	۱۰۰.۰	۹۴.۸	سایر خدمات
۱۱۰.۴	۱۰۸.۹	۱۰۷.۴	۱۰۴.۵	۱۰۱.۲	۱۰۰.۷	۹۸.۵	۱۰۰.۲	۱۰۰.۰	۹۸.۴	کل اقتصاد

منبع: بانک مرکزی ج.ا.ا.

مقایسه رشد شاخص بهره‌وری نیروی کار نشان می‌دهد که به طور میانگین، بخش‌های صنعت با ۶.۹ درصد، معادن با ۵.۵ درصد و برق و آب و گاز با ۲.۱ درصد بیشترین رشد سالانه را داشته‌اند. میانگین سالانه رشد شاخص بهره‌وری نیروی کار در کل اقتصاد برابر ۱.۳ درصد می‌باشد.

جدول (۵)، رشد شاخص بهره‌وری نیروی کار (%)

۱۳۸۴	۱۳۸۳	۱۳۸۲	۱۳۸۱	۱۳۸۰	۱۳۷۹	۱۳۷۸	۱۳۷۷	۱۳۷۶	رشد شاخص بهره‌وری نیروی کار
۲.۷	-۱.۵	۳.۲	۶.۸	-۳.۵	۵.۴	-۸.۵	۸.۲	۰.۱	کشاورزی
-۴.۱	-۷.۲	۲۲.۳	۱.۶	-۱۳.۱	۱۲.۰	-۱.۷	۹.۱	-۱۰.۲	نفت و گاز
۵.۴	۱۲.۶	-۱۶.۶	-۶.۹	۲۰.۶	-۴.۴	۸.۰	۱۰.۵	-۱۰.۷	معادن
۲.۱	۱۱.۰	۹.۵	۱۰.۵	۱۹.۵	۶.۰	۵.۸	-۵.۹	۳.۶	صنعت
-۰.۴	-۹.۲	-۷.۳	۲.۹	-۷.۷	۰.۴	۹.۲	-۲.۴	۱.۰	ساختمان
۱.۵	۲۰.۷	۵.۶	۳.۱	۵.۵	۱۲.۶	-۱.۵	۲.۷	-۱.۱	برق، گاز و آب
۴.۷	-۶.۸	-۳.۲	-۱.۰	-۰.۹	-۰.۶	۳.۵	-۰.۵	-۳.۸	حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات
۱.۶	۲.۳	۱.۵	۲.۹	۱.۴	-۰.۹	-۲.۵	-۱.۵	۵.۵	سایر خدمات
۱.۴	۱.۴	۲.۸	۳.۲	۰.۶	۲.۲	-۱.۷	۰.۲	۱.۶	کل اقتصاد

منبع: بانک مرکزی ج.ا.ا.

اصلاح الگوی مصرف (از منظر بخش خصوصی)

جهت بررسی وضعیت بهره‌وری نیروی کار در کشور، مقایسه ای بین ایران با کشورهای مختلف صورت گرفته است. نتایج نشان می‌دهد که بهره‌وری نیروی کار ایران نسبت به کشورهای نظیر ترکیه، عربستان، کره جنوبی، مالزی و ژاپن در وضعیت بسیار بدتری قرار دارد. به عبارتی با وجود بهبود بهره‌وری نیروی کار طی سالهای گذشته اما در مقایسه با کشورهای دیگر، وضعیت چندان مناسب نیست. از اینرو تلاش در راستای بهبود بهره‌وری نیروی کار یکی از الزامات جهت دستیابی به ارزش افزوده بالاتر در کشور می‌باشد.

جدول (۶)، مقایسه کشوری سطح بهره‌وری نیروی کار (دلار به ازای هر نفر کارکن به دلار ثابت سال ۲۰۰۰)

بهره وری نیروی کار	۱۹۹۶	۱۹۹۷	۱۹۹۸	۱۹۹۹	۲۰۰۰	۲۰۰۱	۲۰۰۲	۲۰۰۳	۲۰۰۴	۲۰۰۵	۲۰۰۶
چین	۱۲۶۵	۱۳۶۵	۱۴۵۵	۱۵۴۹	۱۶۶۳	۱۷۷۷	۱۹۲۰	۲۰۹۳	۲۲۸۱	۲۴۹۷	۲۷۴۳
مصر		۵۴۲۲	۵۵۱۷	۵۶۵۶	۵۸۰۳	۵۸۸۷	۵۹۷۳	۶۰۷۴	۶۱۲۳	۶۱۸۸	۶۲۵۵
هندوستان	۱۰۷۴	۱۱۰۷	۱۲۰۹		۱۲۴۷						
اندونزی	۲۰۰۲	۲۰۶۳	۱۷۸۰	۱۷۷۱	۱۸۳۷	۱۸۸۳	۱۹۵۰	۲۰۱۸	۲۰۹۹	۲۲۱۲	۲۲۹۷
ایران ^{۱۱}	۶۱۰۶	۶۱۶۹	۶۱۹۳	۶۱۰۳	۶۱۶۹	۶۱۹۳	۶۳۵۸	۶۵۹۶	۶۶۸۲	۶۷۳۲	۶۷۷۰
ژاپن	۷۰۴۲۰	۷۰۷۵۲	۶۹۷۵۹	۷۰۲۲۱	۷۲۴۰۸	۷۲۹۲۷	۷۴۰۶۵	۷۵۲۷۸	۷۷۱۸۵	۷۸۳۲۴	۷۹۷۲۱
کره جنوبی	۲۱۲۲۹	۲۱۹۱۲	۲۱۵۴۵	۲۳۲۵۵	۲۴۱۸۵	۲۴۶۲۹	۲۵۶۳۶	۲۶۴۶۶	۲۷۲۰۴	۲۷۹۷۵	۲۸۹۹۷
مالزی	۹۳۶۱	۹۸۴۷	۹۰۹۰	۹۳۸۸	۹۶۸۹	۹۶۸۳	۹۸۸۹	۱۰۱۰۵	۱۰۶۷۳	۱۱۱۳۳	۱۱۵۲۶
پاکستان	۲۰۳۳	۱۹۲۹	۱۸۷۹	۱۹۰۲	۲۰۰۷	۲۰۱۲	۲۰۰۲	۲۰۴۸	۲۰۸۶	۲۱۹۹	۲۱۴۹
عربستان سعودی				۳۲۱۳۰	۳۲۹۸۳	۳۲۶۱۹	۳۲۰۸۵				۳۱۶۱۴
ترکیه	۸۶۳۹	۹۳۰۱	۹۳۵۵	۸۶۸۹	۹۲۵۶	۸۵۸۵	۹۳۴۰	۹۹۷۸	۱۰۵۴۸	۱۱۱۹۶	۱۱۷۲۷

منبع: آمار ارزش افزوده کشورها از IMF و آمار تعداد شاغلین از سایت ILO

^{۱۱} به علت عدم وجود آمار اشتغال ایران در سایت ILO از آمار مرکز آمار در این بخش استفاده شده است.

۲.۳ بهره‌وری سرمایه

بهره‌وری سرمایه در کل اقتصاد از تقسیم ارزش افزوده بر ارزش موجودی سرمایه ثابت بدست می‌آید. این نسبت، درجه استفاده از داراییهای ثابت ملموس را نشان می‌دهد. بالا بودن این نسبت، بیانگر کارایی در استفاده از داراییها است و پایین بودن آن، کارایی ضعیف استفاده از داراییها را به نمایش می‌گذارد. جهت بررسی بهره‌وری سرمایه در بخشهای مختلف نیز از شاخص بهره‌وری سرمایه استفاده شده است. در این شاخص سطح بهره‌وری سرمایه در اولین سال بررسی، معادل ۱۰۰ تعیین و سطوح سالهای دیگر نسبت به آن محاسبه شده است. مشکل عمده ای که در محاسبه این شاخص وجود دارد فقدان آمار مربوط به موجودی سرمایه می باشد.

جدول (۷)، شاخص بهره‌وری سرمایه به تفکیک فعالیتهای اقتصادی ۱۳۷۶=۱۰۰

۱۳۸۴	۱۳۸۳	۱۳۸۲	۱۳۸۱	۱۳۸۰	۱۳۷۹	۱۳۷۸	۱۳۷۷	۱۳۷۶	۱۳۷۵	شاخص بهره‌وری سرمایه به تفکیک فعالیتهای اقتصادی
۸۱.۴	۸۰.۴	۸۳.۴	۸۳.۱	۸۰.۶	۸۸.۳	۹۰.۸	۱۰۶.۳	۱۰۰.۰	۱۰۴.۳	کشاورزی
۷۹.۴	۸۰.۶	۷۹.۹	۷۲.۰	۷۰.۷	۸۵.۲	۸۳.۳	۹۶.۳	۱۰۰.۰	۱۱۳.۰	نفت و گاز
۹۹.۳	۱۰۴.۶	۱۱۵.۳	۱۲۵.۹	۱۲۴.۴	۱۳۳.۶	۱۳۳.۳	۱۰۹.۴	۱۰۰.۰	۹۹.۶	معادن
۸۷.۹	۹۱.۰	۹۰.۶	۹۱.۶	۹۱.۹	۹۰.۲	۸۷.۹	۸۷.۵	۱۰۰.۰	۹۳.۶	صنعت
۱۴۸.۵	۱۶۰.۶	۱۹۰.۸	۲۰۲.۶	۱۶۵.۹	۱۵۲.۷	۱۳۱.۴	۱۰۵.۷	۱۰۰.۰	۹۸.۳	ساختمان
۱۶۱.۴	۱۵۴.۴	۱۴۳.۱	۱۳۴.۰	۱۲۶.۲	۱۲۰.۱	۱۱۳.۵	۱۰۶.۱	۱۰۰.۰	۹۶.۵	برق، گاز و آب
۸۲.۰	۸۴.۸	۹۰.۶	۹۳.۹	۱۰۰.۰	۱۰۲.۹	۱۰۳.۶	۹۶.۶	۱۰۰.۰	۱۰۲.۳	حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات
۱۰۷.۳	۱۰۶.۰	۱۰۵.۲	۱۰۴.۶	۱۰۲.۳	۹۹.۳	۹۹.۹	۱۰۱.۱	۱۰۰.۰	۹۸.۲	سایر خدمات
۹۹.۴	۹۹.۸	۱۰۰.۸	۹۹.۸	۹۷.۶	۹۸.۸	۹۷.۶	۹۹.۵	۱۰۰.۰	۱۰۰.۵	کل اقتصاد

منبع: بانک مرکزی ج.ا.ا.

با مقایسه رشد شاخص بهره‌وری سرمایه در بخشهای مختلف اقتصاد مشاهده می‌شود که اکثر بخشها به طور میانگین سالانه با رشد منفی مواجه بوده‌اند. در این بین بخشهای برق و آب و گاز و سایر خدمات با رشد متوسط سالانه ۶٪ بیشترین کارایی در استفاده از سرمایه را داشته‌اند، ولی در سایر بخشها نحوه استفاده از سرمایه‌های ثابت رضایت بخش نبوده است.

اصلاح الگوی مصرف (از منظر بخش خصوصی)

جدول (۸)، رشد شاخص بهره‌وری سرمایه به تفکیک فعالیتهای اقتصادی (%)

۱۳۸۴	۱۳۸۳	۱۳۸۲	۱۳۸۱	۱۳۸۰	۱۳۷۹	۱۳۷۸	۱۳۷۷	۱۳۷۶	رشد شاخص بهره‌وری سرمایه
۱.۲	-۳.۵	۰.۳	۳.۱	-۸.۷	-۲.۷	-۱۴.۶	۶.۳	-۴.۱	کشاورزی
-۱.۵	۰.۸	۱۱.۰	۱.۷	-۱۶.۹	۲.۳	-۱۳.۵	-۳.۷	-۱۱.۵	نفت و گاز
-۵.۱	-۹.۳	-۸.۴	۱.۲	-۶.۸	۰.۲	۲۱.۹	۹.۴	۰.۴	معادن
-۳.۳	۰.۴	-۱.۲	-۰.۲	۱.۹	۲.۶	۰.۴	-۱۲.۵	۶.۸	صنعت
-۷.۵	-۱۵.۸	-۵.۸	۲۲.۲	۸.۶	۱۶.۲	۲۴.۳	۵.۷	۱.۷	ساختمان
۴.۶	۷.۹	۶.۸	۶.۱	۵.۱	۵.۸	۷.۰	۶.۱	۳.۶	برق، گاز و آب
-۳.۲	-۶.۴	-۳.۵	-۶.۱	-۲.۸	-۰.۷	۷.۳	-۳.۴	-۲.۳	حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات
۱.۲	۰.۸	۰.۶	۲.۳	۳.۰	-۰.۶	-۱.۱	۱.۱	۱.۸	سایر خدمات
-۰.۵	-۱.۰	۱.۰	۲.۲	-۱.۲	۱.۲	-۱.۹	-۰.۵	-۰.۵	کل اقتصاد

منبع: بانک مرکزی ج.ا.ا.

۳.۳. بهره‌وری کل عوامل تولید

رشد تولید ناخالص داخلی در سطح ملی و یا ارزش افزوده در هر یک از بخش های اقتصادی از طریق دومنبع یکی افزایش نهاده ها (نیروی کار و سرمایه) و دیگری بهبود ساختارها (ماشین آلات و تجهیزات بهبود کیفیت نیروی انسانی و مدیریت) حاصل می شود. به جهت رقابت فشرده ای که برای کسب سهم بیشتر از بازارهای جهانی وجود دارد، کشورهای مختلف خصوصا کشور های توسعه یافته و درحال گذار تلاش می کنند تا رشد تولید ناخالص داخلی یا ارزش افزوده بخش ها را حتی الامکان از طریق بهبودساختار ها تامین کنند. به عبارت روشن تر به جای اینکه تعداد نیروی انسانی خود را افزایش دهند، تلاش می کنند تا با اجرای برنامه های آموزشی کوتاه مدت تخصصی، سطح مهارت شاغلان را افزایش دهند و یا اینکه به جای ایجاد ظرفیت های جدید سعی می کنند ظرفیت های موجود را به آخرین فناوری های نوین مجهزکنند. با استفاده از این رویکرد موسسات قادر خواهند بود تا محصولاتی با کیفیت بهتر تولید کرده و بدین ترتیب توان رقابت پذیری خود را افزایش دهند. به عنوان مثال بررسی سهم رشد بهره‌وری کل عوامل در رشد تولید ناخالص داخلی کشور مالزی

حکایت از آن دارد که طی سال های ۱۹۹۱ تا ۲۰۰۰ حدود ۲۵.۵ درصد از رشد تولید ناخالص داخلی این کشور از طریق رشد بهره‌وری کل عوامل یعنی بهبود ساختارها تامین شده است.

رشد بهره‌وری کل عوامل تولید منجر به پیشرفت در بازار رقابتی، بهبود عملکرد بخش های مختلف، نزدیک شدن هر چه بیشتر به اهداف برنامه ریزی شده، کاهش هزینه ها، افزایش درآمد، بهبود کیفیت تولید یا خدمات و غیره می گردد.

عوامل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، تکنولوژیکی و... در ارتقاء بهره‌وری کل دخالت دارند. لازم به توضیح است که علیرغم مواهب خدادادی بسیار و امکانات طبیعی فراوان، ظرفیت های خالی زیادی در زیربخشهای مختلف اقتصاد ایران وجود دارد که با شناسایی و رفع عوامل بازدارنده ارتقاء بهره‌وری و تقویت و توسعه عوامل ارتقاء دهنده بهره‌وری می توان به میزان قابل توجهی به تحقق رشد اقتصادی کشور کمک نمود. برخی از عوامل مؤثر بر بهره‌وری کل عوامل که بر اساس مدل های موجود کشورهای مختلف شناسایی شده است عبارتند از سرمایه انسانی، انباشت تحقیق و توسعه داخلی، نرخ تورم، مخارج مصرفی دولت، نرخ ارز مؤثر واقعی، امید به زندگی، نسبت سرمایه به نیروی انسانی، شاخص های باز بودن اقتصاد، درآمدهای نفتی، سطح دانشمداری کارکنان، کارآمدی نظام آموزش و کارآمدی نظام مالکیت های معنوی می باشند.

۱۳۷۶=۱۰۰

جدول (۹)، شاخص بهره‌وری کل عوامل تولید به تفکیک فعالیتهای اقتصادی

۱۳۸۴	۱۳۸۳	۱۳۸۲	۱۳۸۱	۱۳۸۰	۱۳۷۹	۱۳۷۸	۱۳۷۷	۱۳۷۶	۱۳۷۵	شاخص بهره‌وری کل عوامل تولید
۱۰۴.۲	۱۰۱.۷	۱۰۳.۷	۱۰۱.۲	۹۵.۳	۱۰۰.۴	۹۷.۰	۱۰۷.۸	۱۰۰.۰	۱۰۰.۹	کشاورزی
۹۱.۷	۹۴.۰	۹۵.۷	۸۳.۵	۸۲.۱	۹۸.۰	۹۳.۳	۱۰۲.۴	۱۰۰.۰	۱۱۲.۳	نفت و گاز
۱۰۴.۸	۱۰۸.۲	۱۱۳.۱	۱۲۶.۴	۱۲۷.۵	۱۲۶.۵	۱۲۸.۱	۱۰۹.۸	۱۰۰.۰	۱۰۴.۴	معادن
۱۱۴.۸	۱۱۵.۵	۱۱۲.۸	۱۰۹.۹	۱۰۳.۷	۹۶.۴	۹۲.۸	۹۰.۵	۱۰۰.۰	۹۴.۸	صنعت
۸۶.۴	۸۹.۵	۹۹.۸	۱۱۰.۷	۱۰۴.۹	۱۱۳.۴	۱۱۰.۱	۹۸.۶	۱۰۰.۰	۹۸.۹	ساختمان
۱۶۱.۰	۱۵۵.۵	۱۳۸.۸	۱۳۱.۰	۱۲۴.۴	۱۱۸.۱	۱۰۷.۰	۱۰۴.۴	۱۰۰.۰	۹۸.۴	برق، گاز و آب
۹۲.۵	۸۹.۱	۹۴.۰	۹۶.۷	۱۰۰.۶	۱۰۲.۶	۱۰۳.۳	۹۷.۸	۱۰۰.۰	۱۰۳.۰	حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات
۱۰۶.۴	۱۰۵.۰	۱۰۳.۶	۱۰۲.۶	۱۰۰.۰	۹۷.۷	۹۸.۵	۱۰۰.۱	۱۰۰.۰	۹۶.۹	سایر خدمات
۱۰۴.۷	۱۰۴.۱	۱۰۳.۹	۱۰۲.۰	۹۹.۳	۹۹.۷	۹۸.۰	۹۹.۹	۱۰۰.۰	۹۹.۵	کل اقتصاد

منبع: بانک مرکزی ج.ا.ا.

اصلاح الگوی مصرف (از منظر بخش خصوصی)

جهت مقایسه بخشی بهره‌وری کل عوامل تولید از شاخص بهره‌وری کل که از تقسیم ارزش ستانده بر ارزش کل داده‌ها به قیمت‌های سال پایه به دست می‌آید، استفاده شده است. مقایسه نرخ رشد شاخص بهره‌وری کل عوامل تولید در بخش‌های مختلف اقتصاد حاکی از آن است که به جز بخش‌های آب و برق و گاز و صنعت سایر بخش‌ها در وضعیت مناسبی قرار ندارند. بخش آب و برق و گاز با متوسط رشد سالیانه ۵.۷ درصد و بخش صنعت با متوسط رشد سالیانه ۲.۳ درصد در رتبه‌های اول و دوم از نظر استفاده بهینه از عوامل قرار دارند. کل اقتصاد نیز به طور متوسط دارای رشد سالانه ۰.۶ درصد می‌باشد که چندان قابل ملاحظه نمی‌باشد.

جدول (۱۰)، رشد شاخص بهره‌وری کل عوامل تولید به تفکیک فعالیت‌های اقتصادی (%)

رشد شاخص بهره‌وری کل عوامل تولید	۱۳۷۶	۱۳۷۷	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴
کشاورزی	-۰.۸	۷.۸	-۱۰.۰	۳.۵	-۵.۰	۶.۲	۲.۵	-۲.۰	۲.۵
نفت و گاز	-۱۱.۰	۲.۴	-۸.۹	۵.۱	-۱۶.۲	۱.۷	۱۴.۶	-۱.۹	-۲.۴
معادن	-۴.۲	۹.۸	۱۶.۶	-۱.۲	۰.۸	-۰.۸	-۱۰.۶	-۴.۳	-۳.۲
صنعت	۵.۵	-۹.۵	۲.۴	۳.۹	۷.۶	۶.۰	۲.۶	۲.۴	-۰.۶
ساختمان	۱.۱	-۱.۴	۱۱.۶	۳.۰	-۷.۵	۵.۶	-۹.۸	-۱۰.۴	-۳.۵
برق، گاز و آب	۱.۶	۴.۴	۲.۵	۱۰.۳	۵.۴	۵.۳	۶.۰	۱۲.۰	۳.۵
حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات	-۲.۹	-۲.۲	۵.۶	-۰.۶	-۲.۰	-۳.۹	-۲.۸	-۵.۲	۳.۸
سایر خدمات	۳.۲	۰.۱	-۱.۶	-۰.۸	۲.۳	۲.۵	۱.۰	۱.۴	۱.۳
کل اقتصاد	۰.۵	-۰.۱	-۱.۸	۱.۷	-۰.۴	۲.۷	۱.۹	۰.۲	۰.۶

منبع: بانک مرکزی ج.ا.ا.

شاخص‌های بهره‌وری کل عوامل تولید و نیز بهره‌وری عوامل سرمایه و نیروی کار، نشان می‌دهد که بهره‌وری عوامل تولید در ایجاد ارزش افزوده کل اقتصاد در ایران نقش به‌سزایی ندارد و با پیش‌بینی برنامه چهارم فاصله زیادی وجود دارد.

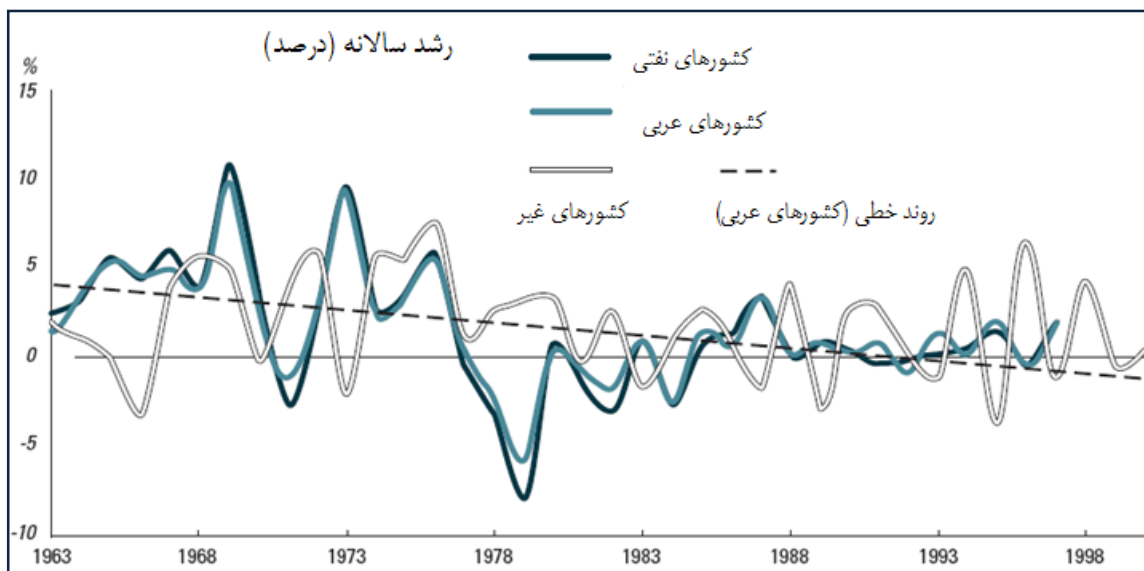
۴. حجم دولت و بهره‌وری

با توجه به لزوم وجود اقتصاد رقابتی جهت اصلاح الگوی مصرف و ارتقاء بهره‌وری در این بخش مطالعه‌ای جهت بررسی ارتباط بین حجم و اندازه دولت با کارآمدی اقتصاد- که یکی از معیارهای آن بهره‌وری کل است- انجام شده است. در قسمت بعد ابتدا به بررسی روند بلندمدت رشد اقتصادی کشورهای نفتی و غیر نفتی منطقه و عوامل تعیین‌کننده آن می‌پردازیم. سپس به منظور تخمین حجم دولت، شاخص‌هایی ارائه شده و در نهایت بهره‌وری بخش خصوصی و دولتی کشور مقایسه می‌شوند.

۱.۴. دولتهای بزرگ جهان و بهره‌وری کل عوامل تولید^{۱۲}

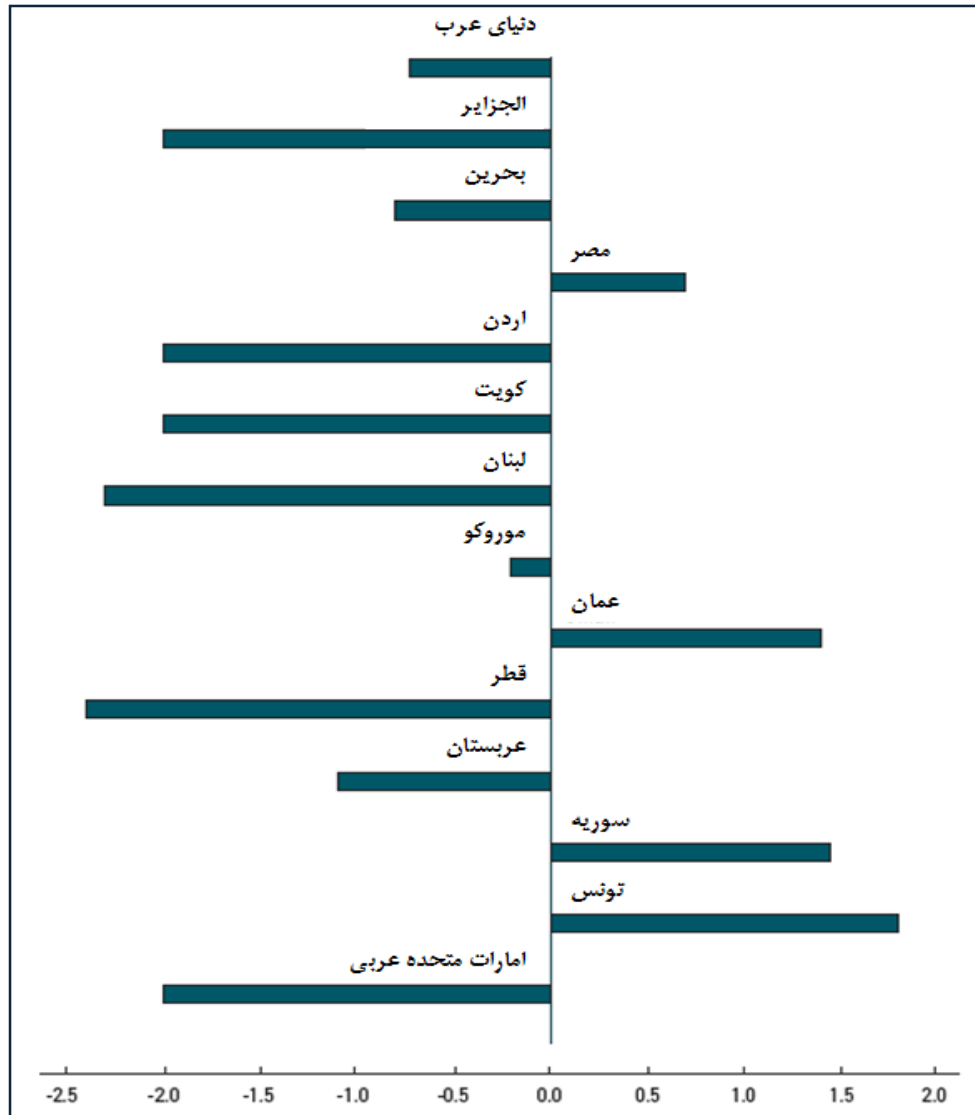
رشد اقتصادی در کشورهای عربی در فاصله‌ی ۲۰۰۰-۱۹۸۰ مطلوب نبوده‌است. نمودار زیر نرخ رشد سالیانه‌ی کشورهای عربی و تفاوت میان کشورهای نفتی و غیر نفتی را نمایش می‌دهد. همانطور که قابل ملاحظه است، نرخ رشد بسیار متلاطم است و این تلاطم در مورد کشورهای نفتی بیشتر نمایان می‌شود. همچنین اگر روند خطی برای رشد کشورهای عربی در نظر بگیریم، شیب این خط منفی و کاهش نرخ رشد اقتصادی در طول زمان را نشان می‌دهد. این شیب منفی در مورد هر دو گروه کشورهای نفتی و غیر نفتی صدق می‌کند.

^{۱۲} منبع ۲ از منابع انگلیسی

نمودار (۲)، نرخ رشد سالانه کشورهای عربی (درصد)

یکی از دلایل رشد پایین اقتصادی در کشورهای عربی آن است که کارایی اقتصادی در کل منطقه کاهش یافته- است. نمودار (۳) تحولات رشد بهره‌وری کل را در میان کشورهای عرب منتخب از سال ۱۹۷۵ تا ۲۰۰۰ نشان می‌دهد. اعداد متناوب و کم هستند. بجز در مورد مصر، عمان، سوریه و تونس، رشد بهره‌وری در دنیای عرب منفی بوده‌است. این به معنای آن است که کارایی اقتصاد این کشورها رو به افول است.

نمودار (۳)، رشد بهره‌وری کل در کشورهای عربی

ناپایداری سیاسی و اجتماعی، اوضاع رو به وخامت محیط کسب و کار به دلیل مداخلات بیش از حد دولت و قوانین فراوان و کیفیت پایین نیروی کار را می‌توان از مهم‌ترین دلایل پایین بودن بهره‌وری کل بر شمرده که در اینجا روی محیط کسب و کار متمرکز می‌شویم.

واضح است عواملی نظیر کشمکش‌های اجتماعی و نظامی روی محیط کسب‌وکار اثرگذار است اما این تنها مشکل نیست. سرمایه‌گذاران بالقوه که تمایل به سرمایه‌گذاری در کشورهای عربی را دارند با شبکه‌ی بازدارنده‌ای از قوانین پیچیده و سایر موانع اداری که معمولاً دیده نمی‌شوند و با قوانین سایر نقاط جهان در تضادند، برخورد می‌کنند. اغلب سرمایه‌گذاران خصوصی با چنین فرآیندهای پیچیده‌ای منصرف می‌شوند و این امر منجر به کاهش ورود به بازار و رقابت می‌شود. نبود رقابت سبب ناکارایی بیشتر و نوآوری کمتر در سیستم اقتصادی می‌گردد.

سرمایه‌گذارانی که علی‌رغم سیستم غیر شفاف، تصمیم به ادامه‌ی کار می‌گیرند، هزینه زیادی می‌پردازند. کارآفرینان مصری تقریباً ۳۵ درصد از زمان خود را صرف حل مشکلاتشان با قوانین دولتی می‌کنند. به این ترتیب راهکارهایی که به این کشورها در جهت رفع موانع کسب و کار و افزایش بهره‌وری پیشنهاد شده است در اولویت قرار دادن خصوصی‌سازی و جداسازی سیاست از اقتصاد می‌باشد. همچنین کشورهای با دولت‌های بزرگ و ناکارآمد نظیر مصر و الجزایر در قدم اول باید شرکت‌های زیان‌ده دولتی را واگذار کنند و در قدم بعد از طریق برداشتن برخی قوانین و کاهش موانع سیاسی و اداری در همه‌ی امور به جذب سرمایه‌گذاران بپردازند. شواهد نشان می‌دهند که علیرغم کافی بودن منابع در منطقه به جهت خصوصی‌سازی، به علت سیستم بانکی ناکار، عدم وجود و یا کوچکی بازار پول^{۱۳} و سهام، گلوگاهی در این بخش بوجود آمده‌است.

کشورهایی نظیر اردن، لبنان، تونس و کشورهای حوزه‌ی خلیج فارس که سیستم سرمایه‌گذاری در آن‌ها با موانع کمتری روبرو است، باید روی استراتژی دوم یعنی کاهش آیین‌نامه‌ها و قوانین، اعطای مجوزهای مورد نیاز و حذف بوروکراسی‌هایی که جلوی روند عادی سرمایه‌گذاری را می‌گیرند، متمرکز شوند. سرانجام، یک سیستم قانونی عادلانه با عملکرد مناسب که ناظر بر فعالیت‌های اقتصادی است و همچنین تضمین‌کننده‌ی شفافیت در محیط کسب‌وکار می‌باشد، برای افزایش سرمایه‌گذاری و رشد اقتصادی ضروری می‌نماید.

^{۱۳} Debt Market

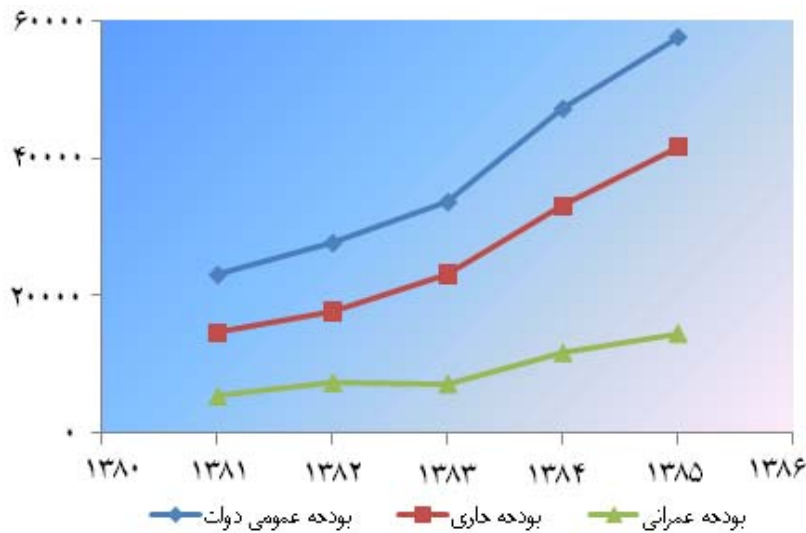
۲.۴. حجم دولت ایران

بودجه عمومی^{۱۴} دولت طی سالهای ۱۳۸۵-۱۳۸۱ از مقدار ۲۲۹ هزار میلیارد ریال به ۵۷۴ هزار میلیارد ریال رسید. این روند افزایشی در بودجه جاری و عمرانی نیز قابل مشاهده است.

جدول (۱۱)، مصارف بودجه عمومی دولت (میلیارد ریال)^{۱۵}

سال	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵
بودجه عمومی	۲۲۹۹۶۳/۳	۲۷۶۱۹۱/۹	۳۳۵۶۹۴/۰	۴۷۰۹۹۰/۱	۵۷۴۹۸۹/۲
پرداختهای هزینه ای	۱۴۷۵۷۲/۳	۱۷۸۲۵۵/۲	۲۳۱۹۲۳/۱	۳۳۰۸۸۴/۱	۴۱۵۷۸۸/۱
تملك داراییهای سرمایه ای	۵۴۷۵۳/۰	۷۳۷۹۹/۷	۷۲۳۰۶/۳	۱۱۷۶۳۸/۷	۱۴۵۵۷۱/۰
تملك داراییهای مالی	۲۷۶۳۸/۱	۲۴۱۳۶/۹	۳۱۴۶۴/۶	۲۲۴۶۷/۳	۱۳۶۳۰/۰

منبع: گزارش اقتصادی و ترازنامه سالهای ۱۳۸۵-۱۳۸۱، بانک مرکزی ج.ا.ا.

نمودار(۴)، روند مقادیر بودجه عمومی، جاری و عمرانی دولت

^{۱۴} بودجه عمومی از سه بخش بودجه عمرانی، جاری و تملك داراییهای مالی تشکیل شده است.

^{۱۵} ارقام جدول بدون احتساب پرداخت های اختصاصی و رقم یارانه حامل های انرژی می باشد.

اصلاح الگوی مصرف (از منظر بخش خصوصی)

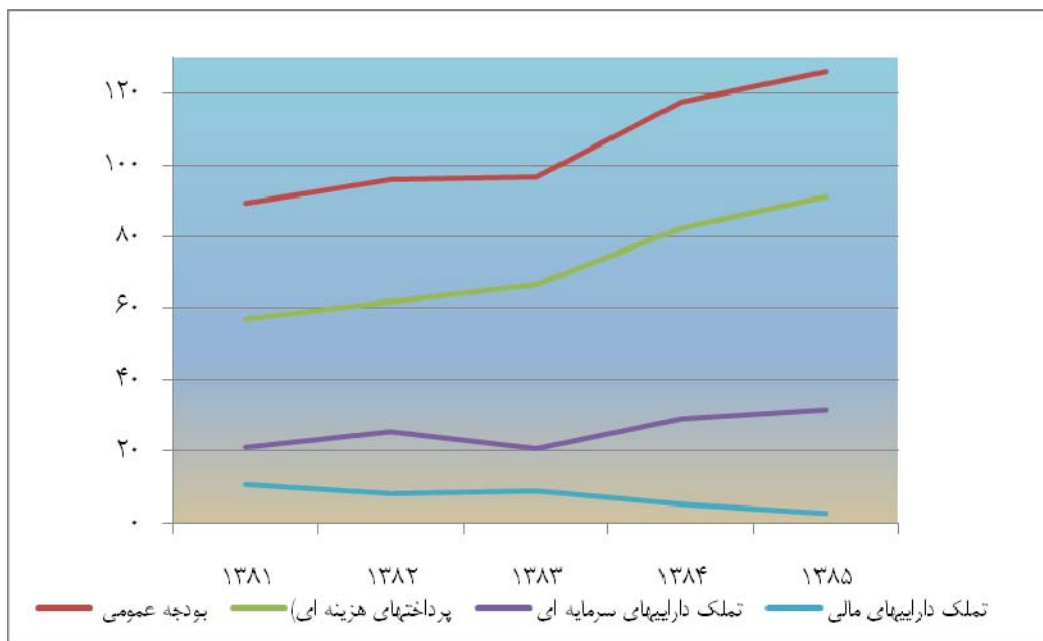
نمودار فوق بیانگر آن است که طی سالهای اخیر، بودجه جاری که صرف هزینه‌های جاری و نه توسعه زیرساختها می‌شود روندی افزایشی داشته است که این مسأله به نوبه خود سبب افزایش بودجه عمومی دولت شده است. همین روند افزایشی در بررسی ارقام واقعی بودجه عمومی، جاری و عمرانی نیز قابل مشاهده است.

جدول (۱۲)، بررسی ارقام واقعی بودجه عمومی دولت^{۱۶}

سال	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵
بودجه عمومی	۸۹۱۶۱.۷	۹۵۷۸۰.۰	۹۶۵۳۵.۹	۱۱۱۴۵۴.۹	۱۲۶۰۵۳.۳
پرداختهای هزینه ای)	۵۷۲۱۶.۹	۶۱۸۱۶.۷	۶۶۶۹۴.۴	۸۲۵۱۵.۴	۹۱۱۵۲.۱
تملك داراییهای سرمایه ای	۲۱۲۲۸.۹	۲۵۵۹۲.۸	۲۰۷۹۳.۲	۲۹۳۳۶.۶	۳۱۹۱۳.۱
تملك داراییهای مالی	۱۰۷۱۵.۹	۸۳۷۰.۴	۹۰۴۸.۳	۵۶۰۲.۹	۲۹۸۸.۱

منبع: ارقام جدول قبل

روند افزایشی بودجه جاری به قیمتهای واقعی (سال پایه ۱۳۷۶) در نمودار زیر قابل مشاهده است.

نمودار (۵)، نمودار روند بودجه جاری و عمرانی به قیمتهای ثابت سال ۱۳۷۶

^{۱۶} ارقام اسمی با استفاده از شاخص ضمنی تولید ناخالص داخلی تعدیل شده‌اند.

همچنین در سال ۱۳۸۴ افزایش قابل ملاحظه ای در بودجه جاری کشور ملاحظه می شود. برای بررسی دقیقتر روند رشد بودجه جاری می توان به بررسی سهم اجزای مصارف بودجه پرداخت.

جدول (۱۳)، سهم بودجه عمرانی و جاری از کل مصارف بودجه (ارقام عملکرد)

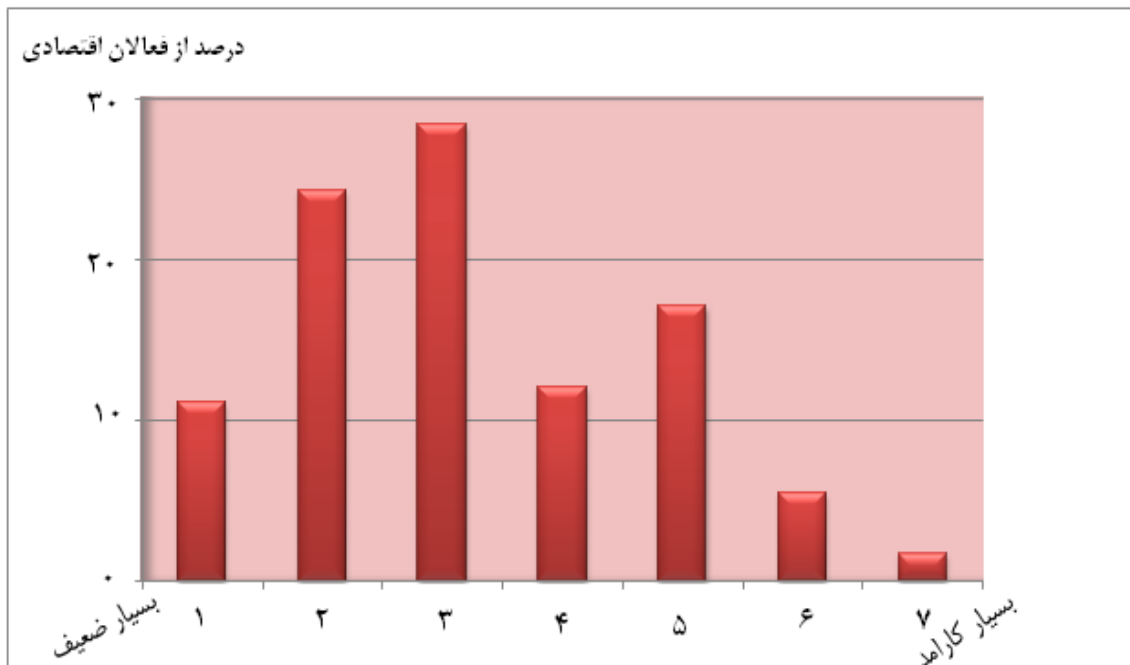
سال	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵
بودجه عمومی	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
پرداختهای هزینه ای	۶۴.۲	۶۴.۵	۶۹/۱	۷۰/۲	۷۲/۳
تملك داراییهای سرمایه ای (عمرانی)	۲۳.۸	۲۶.۷	۲۱/۵	۲۵/۰	۲۵/۳
تملك داراییهای مالی	۱۲	۸.۷	۹/۴	۴/۸	۲/۴

منبع: گزارش اقتصادی و ترازنامه سالهای ۱۳۸۵-۱۳۸۱، بانک مرکزی ج.ا.

سهم بودجه جاری از کل مصارف بودجه به طور متوسط ۶۸.۰۶ درصد است. این در حالیست که سهم بودجه عمرانی به طور متوسط ۲۴.۴۶ درصد بوده است. حجم بزرگ بودجه جاری نشاندهنده حجم بزرگ دولت کشور ماست. در طول سالهای مورد بحث، رقم بودجه جاری کشور همواره معادل بیش از ۱۶ درصد از تولید ناخالص داخلی ایران بوده است.

این روند افزایش بودجه جاری در سالهای اخیر به گونه ای بوده است که در میان مردم و کارآفرینان کشور نیز عقیده ناکارآمدی هزینه ها در بودجه عمومی کشور تا حدودی به وجود آمده است. بر اساس نتایج نظر سنجی که اتاق بازرگانی، صنایع و معادن ایران در فروردین و اردیبهشت سال ۱۳۸۸ از بنگاه های اقتصادی متعدد انجام داده است، فعالان اقتصادی به طور متوسط، ترکیب هزینه های عمومی کشور را هدر دهنده ارزیابی نموده اند. نمونه مورد نظر به علت در بر گرفتن بنگاه های با اندازه های کوچک، متوسط و بزرگ فعال در صنایع مختلف تولیدی و خدماتی در حقیقت نمونه خوبی از کلیه بنگاه های اقتصادی کشور می تواند باشد. در این نظرسنجی در پاسخ به این

سؤال که ترکیب هزینه‌های عمومی کشور چگونه است، در طیف بسیار هدر دهنده تا بسیار کارآمد در تأمین کالاها و خدمات ضروری که اعداد ۱ تا ۷ را در بر گرفته‌اند، متوسط نظر کارآفرینان عدد ۳.۲۳ بوده است. به عبارتی این پاسخ معادل آن است کارآفرینان و مدیران ارشد بنگاههای اقتصادی با این عقیده که ترکیب هزینه‌های عمومی کشور در کشور بسیار هدردهنده است نسبتاً موافق بوده‌اند. در نمودار ۶ فراوانی آراء فعالان اقتصادی در خصوص ترکیب هزینه‌های عمومی در کشور قابل ملاحظه است.

نمودار (۶)، فراوانی آراء فعالان اقتصادی در خصوص ترکیب هزینه‌های عمومی

نمودار فوق بیانگر آنست که فراوانی تجمعی در گزینه‌های ۱ تا ۳ بیشتر بوده و به عبارتی اکثریت فعالان اقتصادی به ترکیب ناکارآمد هزینه‌های عمومی دولت اعتقاد دارند. به این ترتیب ملاحظه می‌شود که بر اساس ارقام ترکیب مصارف بودجه عمومی و نظر کارآفرینان و فعالان اقتصادی بخش دولتی و خصوصی، در کشور ما در سالهای گذشته حجم عظیمی از درآمد ملی صرف پرداختهای هزینه‌ای شده است.

مرکز تحقیقات و بررسی های اقتصادی

جدول (۱۴)، نسبت عملکرد واقعی اجزای مصارف بودجه به تولید ناخالص داخلی^{۱۷} ۷۶=۱۰۰

سال	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶
مصارف بودجه	۲۵.۱	۲۵.۲	۲۴.۲	۲۷.۹	۲۸.۲	۲۴.۵
اعتبارات هزینه ای	۱۶.۱	۱۶.۳	۱۶.۷	۱۹.۶	۲۰.۴	۱۶.۴
تملك داراییهای سرمایه ای (عمرانی)	۶.۰	۶.۷	۵.۲	۷.۰	۷.۱	۵.۷
تملك داراییهای مالی ^{۱۸}	۳/۰	۲/۲	۲/۳	۱/۳	۰/۷	۲/۴

منبع: گزارش عملکرد بودجه عمومی دولت طی سالهای ۱۳۸۶-۱۳۸۱ ویرایش دوم، بانک مرکزی ج.ا.ی.

در این میان نگاهی به سهم بودجه شرکتهای دولتی و مؤسسات غیر انتفاعی وابسته به دولت از کل مصارف بودجه مؤید حجم بزرگ دولت در کشور ماست.

جدول (۱۵)، جایگاه شرکتهای دولتی در بودجه کل کشور (ارقام مصوب به میلیارد ریال)

سهم از GDP (درصد)	سهم از بودجه کل کشور (درصد)		۱۳۸۲	۱۳۸۱	۱۳۸۰		
	۱۳۸۲	۱۳۸۱					
۳۶.۱	۲۶.۲	۴۰.۹	۳۴.۷	۳۹۵۵۵۴.۴	۲۴۰۲۴۰	۱۴۱۱۵۴.۹	منابع عمومی دولت
۵۰.۶	۴۷.۶	۵۷.۳	۶۲.۹	۵۵۴۳۳۷	۴۳۵۹۱۴.۸	۳۰۰۴۲۶.۴	منابع شرکتهای دولتی، بانکها و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت
۴۵.۲	۴۲.۷	۵۱.۱	۵۶.۴	۴۹۵۲۵۶.۵	۳۹۱۱۸۷.۹	۲۶۵۲۴۷.۹	شرکتهای دولتی
۰.۸	۰.۸	۰.۸	۱	۷۷۳۰.۴	۷۱۴۰.۸	۶۸۶۱.۳	مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت
۸۸.۴	۷۵.۶	۱۰۰	۱۰۰	۹۶۸۲۶۱.۱	۶۹۳۳۰۲.۲	۴۵۵۹۷۸.۲	بودجه کل کشور

منبع: گزارش اقتصادی و ترازنامه سال ۱۳۸۲، بانک مرکزی ج.ا.ی.

^{۱۷} بدون احتساب رقم شفاف سازی یارانه حاملهای انرژی

۱۸ واگذاری دارایی های مالی شامل منابع حساب ذخیره ارزی، واگذاری سهام شرکت های دولتی و فروش اوراق مشارکت می باشد.

همانطور که مشاهده می‌شود، در سال ۱۳۸۲ بودجه شرکتهای دولتی معادل ۴۹۵۲۵۶.۵ میلیارد ریال تصویب شده است که نسبت به رقم مشابه سال قبل ۲۶.۶ درصد رشد داشت. علاوه بر این در این سه سال، سهم بودجه این شرکتها از بودجه کل کشور بالای ۵۰ درصد بوده که معادل بیش از ۴۰ درصد از تولید ناخالص داخلی کشور در طول دوره مورد بررسی است. در سال ۱۳۸۰ تعداد شرکتهای دولتی بالغ بر ۵۰۴ عدد بوده که این رقم در سال ۱۳۸۲ به ۵۱۹ رسیده است. این واقعیت، گویای حرکت فزاینده اقتصاد کشورمان به سوی اقتصادی دولتی است که از سال ۱۳۸۴ و پس از اولین تجارب خصوصی‌سازی شرکتهای دولتی در راستای تحقق اصل ۴۴ قانون اساسی این روند رو به افول نهاد.

جدول (۱۶)، روابط مالی بودجه عمومی دولت و بودجه شرکتهای دولتی (ارقام مصوب)^{۱۹}، میلیارد ریال

سال	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲
منابع شرکت های دولتی ^{۲۰}	۸۶۸۲.۵	۱۵۸۳۸.۶	۲۲۳۹۷.۷
مصارف شرکت های دولتی ^{۲۱}	۱۲۹۲.۸	۶۳۶۹.۸	۶۸۵۳
خالص دریافتی شرکت های دولتی	۷۳۸۹.۷	۹۴۶۸.۸	۱۵۵۴۴.۷
تعداد	۵۰۴	۵۰۹	۵۱۹

منبع: گزارش اقتصادی و ترازنامه سال ۱۳۸۲، بانک مرکزی ج.ا.

نکته جالب آنکه در سال ۱۳۸۲، منابع مصوب شرکتهای دولتی از بودجه عمومی دولت در حدود ۲۲۳۹۷.۷ میلیارد ریال و مصارف آنها در حدود ۶۸۵۳ میلیارد ریال بود. بر این اساس، خالص دریافتی شرکتهای دولتی از بودجه عمومی (مابه التفاوت منابع مورد استفاده از بودجه عمومی و مصارف بابت بودجه عمومی) معادل ۱۵۵۴۴.۷ میلیارد ریال می‌گردد که نسبت به سال گذشته ۶۴.۲ درصد رشد را نشان می‌دهد. این امر، نمایانگر افزایش قابل توجه استفاده شرکتهای دولتی از بودجه عمومی دولت تا سال ۱۳۸۲ است.

با توجه به حقایق مطرح شده در نمودارها و جداول فوق، سوآلی که مطرح می‌شود آنست که بخش دولتی ایران که این منابع عظیم از بودجه سالانه را به خود اختصاص داده است، چه سهمی از تولید و سرمایه‌گذاری را به خود

^{۱۹} به علت عدم وجود ارقام عملکرد بودجه شرکتهای دولتی از ارقام مصوب بودجه های سنواتی استفاده شده است.

^{۲۰} مجموع درآمدهای از محل اعتبارات جاری و عمرانی

^{۲۱} مجموع مالیات و سود سهام دولت

اختصاص داده و در کل بهره‌وری این بخش در قیاس با بخش خصوصی کشورمان در چه جایگاهی قرار می‌گیرد. در بخش بعد سعی بر آنست که پاره ای از نکات حائز اهمیت در خصوص کارایی دولت و بخش خصوصی تبیین شود.

۳.۴. مقایسه بهره‌وری بخش خصوصی و دولتی

در این قسمت ابتدا به بررسی سهم بخش خصوصی و دولتی در تشکیل سرمایه و پس انداز ناخالص کشور پرداخته و سپس به مقایسه بهره‌وری بنگاه‌های دولتی و خصوصی در سه صنعت ماشین آلات و تجهیزات، صنایع غذایی و بانکداری پرداخته می‌شود.

ابتدا بررسی میزان مشارکت بخش خصوصی و دولتی در تشکیل سرمایه ناخالص و پس انداز ناخالص ملی بررسی می‌گردد.

جدول (۱۷)، سهم بخش خصوصی و دولتی از تشکیل سرمایه ناخالص

سال	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۷۸	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳
سهم بخش خصوصی از تشکیل سرمایه ناخالص (درصد)	۵۵.۵	۵۵.۵	۶۷.۲	۶۴.۹	۶۱.۸	۶۶.۶
سهم بخش دولتی از تشکیل سرمایه ناخالص (درصد)	۳۳.۲	۳۰.۲	۳۳	۳۲.۷	۳۰.۱	۲۷.۳
سهم بخش خصوصی از پس انداز ناخالص ملی (درصد)	۴۸	۵۰	۶۴	۶۱	۶۱	-
سهم بخش دولتی از پس انداز ناخالص ملی (درصد)	۲۸	۲۷	۳۱	۳۱	۳۰	-

منبع: گزارش "خلاصه تحولات اقتصادی" سالهای ۱۳۸۱-۱۳۸۵، بانک مرکزی ج.ا.

همانطور که از جدول (۱۷) مشاهده می‌شود، در تمام سالهای ۱۳۸۳-۱۳۷۸ سهم بخش خصوصی بیش از ۵۵ درصد از تشکیل سرمایه ناخالص^{۲۲} بوده و سهم بخش دولتی همواره کمتر از ۳۴ درصد بوده است. به عبارت دیگر

^{۲۲} پس از کسر استهلاک سرمایه‌های ثابت از تشکیل سرمایه ناخالص، تشکیل سرمایه خالص به دست می‌آید که مقادیر تجمعی تشکیل سرمایه هر سال با سالهای گذشته خالص موجودی سرمایه هر سال را تشکیل می‌دهند.

به طور متوسط در فاصله سالهای ۱۳۸۳-۱۳۷۸ بخش خصوصی ۶۱.۹ درصد از تشکیل سرمایه ناخالص کشور را بر عهده داشته، در حالیکه این رقم برای بخش دولتی ۳۱.۱ درصد بوده است. روندی مشابه در خصوص سهم بخش خصوصی از پس انداز ناخالص ملی نیز وجود دارد. با نگاهی به ارقام جدول ملاحظه می‌شود که جز سال ۱۳۷۸ در تمامی سالهای ۱۳۸۳-۱۳۷۹ بخش خصوصی تأمین بیش از نیمی از پس انداز ناخالص ملی را بر عهده داشته در حالیکه این سهم برای بخش دولتی به طور متوسط ۲۸ درصد می‌باشد. به این ترتیب با توجه به آمار رشد بودجه جاری واقعی و سهم آن از تولید ناخالص داخلی که در بخش حجم دولت ایران ارائه شد، ملاحظه می‌شود با وجود آنکه دولت سهم زیادی از بودجه عمومی کشور را به خود اختصاص داده است اما به طور متوسط سهمی معادل نصف سهم بخش خصوصی را در سرمایه‌گذاری و پس انداز ناخالص ملی در کشور داشته است.

در ادامه وضعیت بهره‌وری بخش خصوصی و دولتی ارائه و تفاوت آن‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرد. به منظور ارائه تصویر نسبتاً روشن و قابل اعتمادی از وضعیت بهره‌وری کشور، بخش‌هایی از اقتصاد هدف قرار گرفت که سهم بیشتری در تولید ناخالص داخلی کشور داشته باشند. علاوه بر این، مطمئن‌ترین راه جهت دسترسی به اطلاعات شرکت‌ها نیز پایگاه داده‌ای سازمان بورس و اوراق بهادار تهران شناخته شد.

با توجه به شرایط یادشده، اطلاعات مربوط به شرکت‌های بخش صنعت با تمرکز بر صنعت مواد غذایی و آشامیدنی‌ها، صنعت ماشین‌آلات و تجهیزات و همچنین بانک‌های فعال کشور استخراج و مورد بهره‌برداری قرار گرفت.

در راستای هدف کلی گزارش حاضر، بهره‌وری شرکت‌های خصوصی و دولتی (از نظر ماهیت واقعی مدیریت) این دو صنعت اول یعنی صنعت مواد غذایی و آشامیدنی‌ها و صنعت ماشین‌آلات و تجهیزات، با استفاده از دو شاخص نسبت سود ناخالص به سرمایه و نسبت EBIT^{۳۳} به سرمایه مورد بررسی قرار گرفت. علت طراحی این دو شاخص، نقش قابل توجه سرمایه در عملکرد شرکت‌های این دو صنعت است، چراکه فعالیت صنایع یادشده دارای ماهیت تکنولوژیکی بوده و بیشتر سرمایه‌بر هستند تا کاربر. به این ترتیب، استفاده از نسبت‌های بالا که متناسب با سرمایه شرکت‌ها در نظر گرفته شده‌اند به این هدف بوده است که نقش مؤثر سرمایه را در عملکرد تعدیل کرده و به این ترتیب، واقعیت را در رابطه با بهره‌وری بیشتر نمایان سازد.

^{۳۳} سود قبل از کسر بهره و مالیات

استفاده از انواع سود به جای بهای تمام شده با این توجیه انجام شده است که بحث تولید محصولات با کیفیت و قابل فروش نیز در کنار توان تولید صرف قرار گیرد و بدین وسیله واقعیات کیفی و کمی عملکرد شرکت‌ها بهتر نشان داده شود. علاوه بر این، با افزودن هزینه‌های دیگر به جز بهای تمام شده، نقش و اهمیت صرفه‌جویی در انواع هزینه‌ها و در نتیجه بالابردن بهره‌وری مورد سنجش قرار گرفته است.

۱.۳.۴. بهره‌وری در صنعت مواد غذایی و ماشین‌آلات

اطلاعات دو شاخص نسبت سود ناخالص به سرمایه و نسبت EBIT به سرمایه در مجموع برای ۲۱ شرکت در صنعت مواد غذایی و آشامیدنی‌ها و ۳۴ شرکت در صنعت ماشین‌آلات و تجهیزات استخراج شده و روندی ۷ ساله را از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۶ در بر گرفته است. در جدول ۱۸ اطلاعات مربوط به ۱۴ شرکت دولتی صنعت مواد غذایی و آشامیدنی شامل آخرین سرمایه‌ی ثبتي، متوسط ۷ ساله نسبت سود ناخالص به سرمایه و EBIT به سرمایه آورده شده است.

جدول (۱۸)، شاخص‌های بهره‌وری شرکت‌های دولتی صنعت مواد غذایی و آشامیدنی

نام شرکت	آخرین سرمایه م ریال	متوسط سود ناخالص به سرمایه	متوسط EBIT به سرمایه
بهنوش ایران	۴۱,۱۵۲	۳.۰۵	۱.۹۹
مینو	۱۲۰,۰۰۰	۰.۰۱	-۰.۱۵
پارس مینو	۷۰,۰۰۰	۱.۱۳	۱.۰۰
پگاه اصفهان	۸۴,۰۰۰	۱.۲۹	۱.۰۲
پگاه خراسان	۸۱,۱۳۶	۰.۶۷	۰.۴۲
پیچک	۱۵,۰۰۰	۰.۲۳	۰.۲۷
روغن نباتی پارس قو	۱۵۴,۲۰۰	۱.۳۲	۰.۶۰
سالمین	۳۰,۰۰۰	۱.۵۵	۱.۲۰
شوکوپارس	۳۶,۰۰۰	۰.۶۷	۰.۳۰
ویتانا	۷,۰۰۰	۰.۳۵	-۰.۱۳
مارگارین	۱۲۰,۰۰۰	۱.۱۳	۱.۲۱
روغن نباتی جهان	۱۴۰,۰۰۰	۱.۲۶	۰.۶۶
ساسان	۱۲۶,۰۰۰	۲.۵۸	۱.۳۳
توسعه صنایع بهشهر	۱,۸۰۰,۰۰۰	۱.۱۳	۱.۲۰
متوسط کل		۱.۱۷	۰.۷۸

منبع: اطلاعات صورت‌های مالی موجود در سایت www.rdis.ir و بورس اوراق بهادار تهران www.irbourse.com

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، در میان شرکت‌های دولتی این صنعت، شرکت بهنوش ایران در بهترین وضعیت و شرکت مینو در جایگاه آخر قرار دارد. در مجموع، متوسط نسبت سود ناخالص به سرمایه شرکت‌های دولتی در صنعت مواد غذایی و آشامیدنی‌ها معادل ۱.۱۷ و نسبت EBIT به سرمایه معادل ۰.۷۸ می‌باشد.

در جدول ۱۹ نیز اطلاعات مشابه مرتبط با شرکت های خصوصی صنعت مواد غذایی و آشامیدنی ها ارائه شده است .
با مقایسه مقادیر متوسط نسبت ها مشاهده می شود که هر دو نسبت با مقادیر ۱.۵۹ و ۱.۰۲ در شرکت های
خصوصی از مقادیر مربوط به شرکت های دولتی (۰.۷۸ و ۱.۱۷) بیشتر است .

به این ترتیب، با وجود انواع حمایت ها و شرایط خاصی که دولت در قبال شرکت های وابسته به خود اعمال می کند،
بهره وری سرمایه در صنعت مواد غذایی و آشامیدنی ها در شرکت های با مدیریت خصوصی بیشتر از شرکت های با
مدیریت دولتی می باشد.

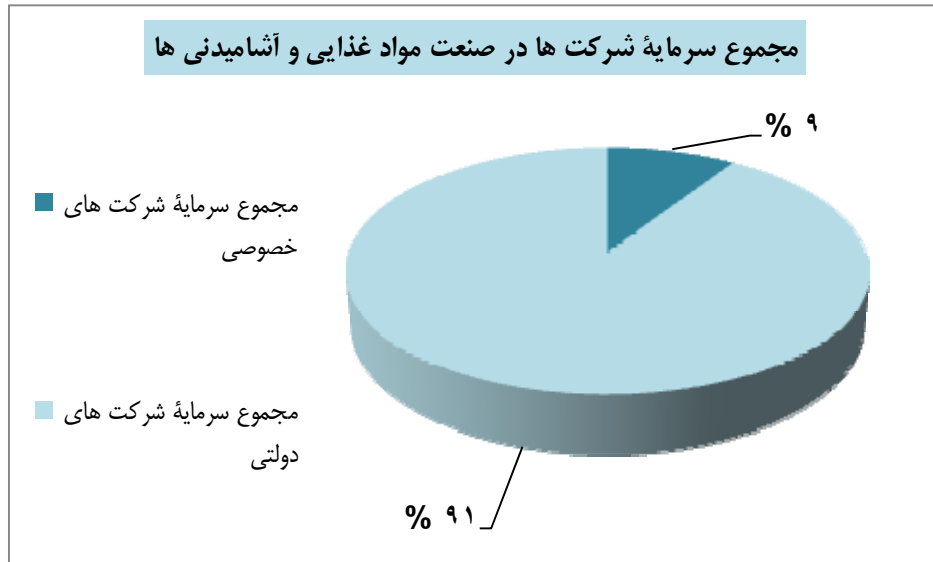
اصلاح الگوی مصرف (از منظر بخش خصوصی)

جدول (۱۹)، شاخص‌های بهره‌وری شرکت‌های خصوصی صنعت مواد غذایی و آشامیدنی

نام شرکت	آخرین سرمایه م ریال	متوسط سود ناخالص به سرمایه	متوسط EBIT به سرمایه
دشت مرغاب	۳۰,۰۰۰	۲.۱۱	۱.۱۱
بیسکویت گرجی	۱۰,۰۰۰	۱.۱۳	۰.۶۴
کیوان	۱۴,۳۱۳	۱.۸۵	۱.۱۶
مهرام	۳۵,۰۰۰	۲.۶۳	۱.۶۲
شهدایران	۱۲۵,۰۰۰	۰.۷۹	۰.۶۷
کالبر	۲۵,۰۰۰	۱.۴۱	۱.۰۳
نوش مازندران	۵۰,۰۰۰	۱.۲۱	۰.۹۰
متوسط کل		۱.۵۹	۱.۰۲

منبع: اطلاعات صورت‌های مالی موجود در سایت www.rdis.ir و بورس اوراق بهادار تهران www.irbourse.com

با یادآوری این نکته که ماهیت فعالیت صنعت مواد غذایی و آشامیدنی‌ها به گونه‌ای است که استفاده از ماشین‌آلات مدرن جهت افزایش قدرت رقابت‌پذیری و استفاده از صرفه اقتصادی که در مقیاس‌های بزرگ تولیدی قابل حصول است را اجتناب‌ناپذیر می‌کند، در نمودار ۷ حجم سرمایه در دسترس دو گروه نشان داده شده است.

نمودار (۷)، سهم شرکت های دولتی و خصوصی صنعت مواد غذایی و آشامیدنی از مجموع سرمایه در این صنعت

ملاحظه می شود که، شرکت های دولتی مورد نظر با در دست داشتن ۹۱ درصد از مجموع سرمایه ۲۱ شرکت مورد بررسی، بهره‌وری سرمایه پایین تری را نشان داده‌اند که این امر با توجه به نکات یادشده در رابطه با سرمایه‌بر بودن این صنعت، شدت عدم کارایی این بنگاه‌ها را بیان می‌کند.

در ادامه، اطلاعات مرتبط با شرکت های خصوصی و دولتی صنعت ماشین آلات و تجهیزات طی سال های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۶ آورده می‌شود تا با استفاده از شاخص های طراحی شده، میزان بهره‌وری سرمایه در این دو گروه سنجیده شود.

جدول ۲۰ نشان می‌دهد که، از میان ۱۹ شرکت دولتی این صنعت، شرکت تراکتورسازی ایران و شرکت گسترش صنایع و خدمات کشاورزی به ترتیب دارای بالاترین نسبت متوسط EBIT به سرمایه و نسبت سود ناخالص به سرمایه بوده‌اند و شرکت صنایع نساجی ایران در پایین ترین جایگاه از نظر بهره‌وری سرمایه قرار گرفته است. در مجموع نیز متوسط نسبت سود ناخالص به سرمایه شرکت های دولتی معادل ۰.۶۶ و متوسط نسبت EBIT به سرمایه آن‌ها نیز برابر با ۰.۴۳ بوده است.

جدول (۲۰)، شاخص‌های بهره‌وری شرکت‌های دولتی صنعت ماشین‌آلات و تجهیزات

نام شرکت	آخرین سرمایه م ریال	متوسط سود ناخالص به سرمایه	متوسط EBIT به سرمایه
اشتاد موتورز	۳,۰۰۰	-۰.۲۵	۰.۵۵
ارج	۱۲۰,۵۱۴	۰.۶۶	۰.۴۲
بهمن-فیلور	۴۰,۰۰۰	۰.۱۸	۰.۳۷
هیپکو	۳۹۷,۸۰۰	۰.۹۷	۰.۷۲
ایران پویا	۶۱,۳۸۶	۰.۳۱	-۰.۰۲
تراکتورسازی ایران	۹۰۰,۰۰۰	۱.۶۴	۱.۵۶
گسترش صنایع و خدمات کشاورزی	۱۵,۰۰۰	۲.۰۱	۱.۱۸
ماشین‌آلات صنعتی تراکتورسازی	۱۷,۰۰۰	۱.۲۶	۰.۲۰
کمباین سازی ایران	۱۱۹,۶۸۶	۱.۵۳	۰.۹۹
کارخانجات اتمسفر	۱۱۵,۷۸۶	۰.۲۴	۰.۳۲
آزمایش	۲۱۷,۵۰۰	-۰.۰۸	۰.۱۱
لوازم خانگی پارس	۳۰۰,۰۰۰	۰.۲۷	۰.۲۸
پروفیل و یخچال ایران پویا	۶۱,۳۸۶	۰.۵۵	۰.۳۰
کمپرسورسازی ایران	۶۰,۰۰۰	۰.۳۷	۰.۰۵
صنایع نساجی ایران	۴,۰۰۰	-۰.۱۸	-۰.۳۴
بلبرینگ ایران	۵۷,۰۰۰	۰.۷۰	۰.۰۰
بنیان دیزل	۷,۴۶۵	۱.۲۷	۰.۴۰
پمپ پارس	۱۵,۰۰۰	۰.۷۱	۰.۶۴
سرماآفرین	۷۴,۰۰۰	۰.۱۷	۰.۳۹
متوسط کل		۰.۶۶	۰.۴۳

منبع: اطلاعات صورتهای مالی موجود در سایت www.rdis.ir و بورس اوراق بهادار تهران www.irbourse.com

اطلاعات جدول ۲۱ نیز مشابه اطلاعات جداول قبل، آخرین سرمایه و دو نسبت موردنظر را برای شرکت‌های خصوصی صنعت ماشین‌آلات و تجهیزات نشان می‌دهد. ملاحظه می‌شود که، شرکت مهندسی فیروز با متوسط نسبت سود ناخالص به سرمایه‌ای معادل ۳.۱۶ و شرکت لیفتراک سازی سهند با متوسط نسبت EBIT به سرمایه‌ای معادل ۲.۷۳ در جایگاه برتر بهره‌وری قرار دارند. در میان ۱۴ شرکت موردبررسی، شرکت یخچال‌سازی لرستان نیز کمترین میزان بهره‌وری را به خود اختصاص داده است. در مجموع، به طور متوسط نسبت سود

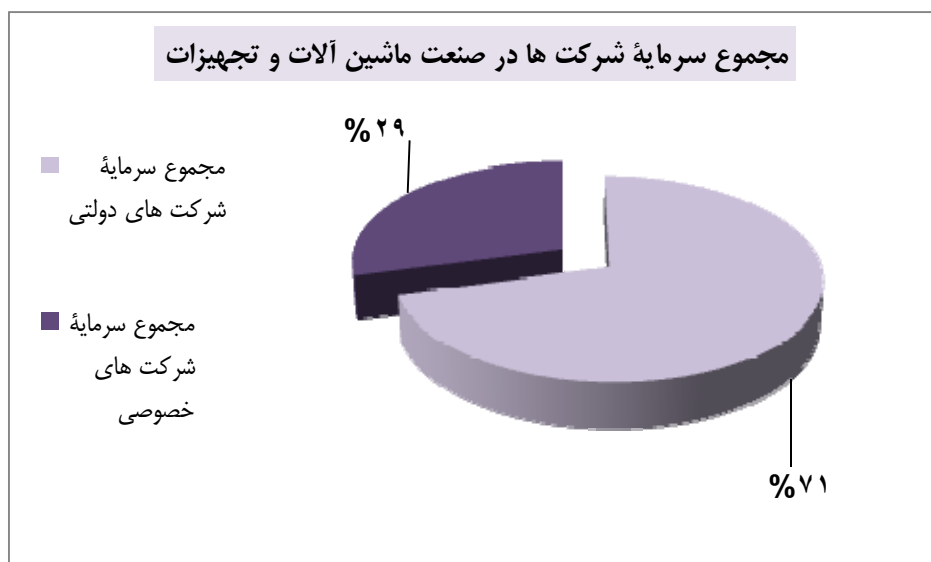
ناخالص به سرمایه شرکت های خصوصی صنعت ماشین آلات و تجهیزات برابر با ۰.۹۷ و متوسط نسبت EBIT به سرمایه آن ها معادل ۰.۷۸ می باشد.

جدول (۲۱)، شاخص های بهره‌وری شرکت های خصوصی صنعت ماشین آلات و تجهیزات

نام شرکت	آخرین سرمایه م ریال	متوسط سود ناخالص به سرمایه	متوسط EBIT به سرمایه
پمپ سازی ایران	۴۰,۰۰۰	۱.۳۳	۱.۰۰
کمپرسورسازی تبریز	۱۸,۰۰۰	۰.۱۹	-۰.۲۰
مهندسی تکنوتار	۳۳,۰۰۰	۰.۷۲	۰.۴۹
سرمایه گذاری پارس توشه	۱۹۴,۱۰۷	۰.۸۹	۰.۸۲
سرمایه گذاری کارآفرین	۱۶,۲۰۰	۰.۸۹	۰.۸۲
بوتان	۱۵۴,۰۰۰	۱.۸۷	۰.۸۷
یخچال سازی لرستان	۱۵,۶۷۰	-۲.۰۹	-۱.۱۶
لیفتراک سازی سپهند	۱۰,۰۰۰	۱.۶۹	۲.۷۳
مهندسی فیروزا	۱۲,۰۰۰	۳.۱۶	۱.۷۵
کارخانجات جنرال	۳۵,۹۳۷	۰.۳۲	۰.۲۲
پارس خزر	۱۰۰,۸۰۰	۱.۵۳	۱.۱۳
نیرو محرکه	۱۷۰,۱۰۰	۱.۳۷	۰.۹۷
آبسال	۲۴۰,۰۰۰	۰.۷۶	۰.۵۷
صنایع استاد ایران	۶,۸۰۰	۰.۹۳	۰.۹۳
متوسط کل		۰.۹۷	۰.۷۸

منبع: اطلاعات صورت های مالی موجود در سایت www.rdis.ir و بورس اوراق بهادار تهران www.irbourse.com

مقایسه دو شاخص موردنظر برای شرکت‌های خصوصی و دولتی صنعت ماشین‌آلات و تجهیزات، نشان‌دهنده برتری شرکت‌های خصوصی بر شرکت‌های مشابه دولتی است. بهره‌وری بیشتر شرکت‌های خصوصی در شرایطی است که این شرکت‌ها از مجموع سرمایه‌های ۳۳ شرکت مورد بررسی تنها ۲۹ درصد سرمایه را در اختیار دارند و از آنجا که این صنعت بسیار سرمایه‌بر است، بالاتر بودن شاخص‌ها را پراهمیت‌تر می‌کند.

نمودار (۸)، سهم شرکت‌های دولتی و خصوصی صنعت ماشین‌آلات و تجهیزات از مجموع سرمایه در این صنعت

۲.۳.۴. بهره‌وری صنعت بانکداری کشور

به منظور تحلیل وضعیت بهره‌وری در صنعت بانکداری کشور و مقایسه بانک‌های خصوصی و دولتی، تعدادی از مهمترین بانک‌های هر دو گروه در نظر گرفته شد. بهره‌وری در بانک‌ها با استفاده از دو معیار بهره‌وری نیروی کار و بهره‌وری سرمایه بررسی شد که برای محاسبه آن‌ها به ترتیب، نسبت ارزش افزوده به جبران خدمات کارکنان و نسبت ارزش افزوده به سرمایه پرداخت‌شده مورد محاسبه قرار گرفت.

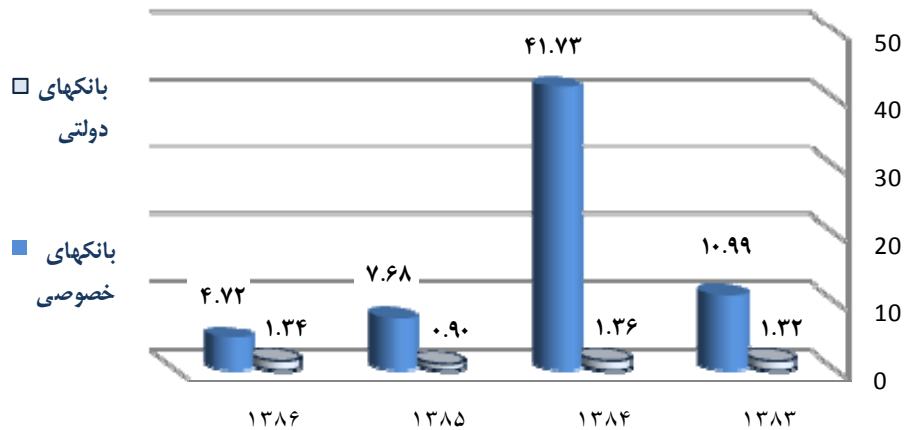

بانک‌های خصوصی مورد بررسی شامل بانک اقتصاد نوین، پارسین، کارآفرین، سرمایه، پاسارگاد و سامان بوده و بانک‌های دولتی نیز شامل بانک ملت، تجارت، صادرات ایران، رفاه کارگران، سپه و ملی می‌باشند.

نمودار ۹ بهره‌وری نیروی کار بانک‌های خصوصی و دولتی را طی سال‌های ۱۳۸۳ تا ۱۳۸۶ نشان می‌دهد. ملاحظه می‌شود که بانک‌های خصوصی از وضعیت بسیار مطلوب‌تری در مقایسه با بانک‌های دولتی قرار دارند. در واقع در بانک‌های خصوصی به ازای هر یک ریالی که به کارکنان پرداخت می‌شود، ارزش افزوده بیشتری ایجاد می‌گردد.

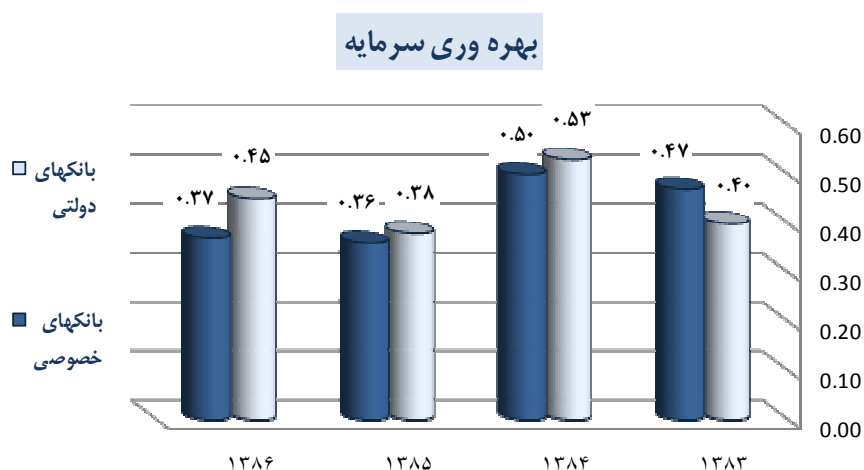
در سال ۱۳۸۴ به علت ورود بانک پاسارگاد با وسعت فعالیت بالا و ارزش افزوده قابل توجه، بهره‌وری نیروی کار در گروه بانک‌های خصوصی با افزایش قابل توجهی به ۴۱.۷۳ رسیده است. نگاهی به ارقام بهره‌وری نیروی کار طی سال‌های موردنظر بیانگر برتری بانک اقتصاد نوین در بین بانک‌های خصوصی و بانک تجارت در میان بانک‌های دولتی است.

بهره‌وری نیروی کار

نمودار (۹). بهره‌وری نیروی کار بانک‌های خصوصی و دولتی ۱۳۸۳ تا ۱۳۸۶

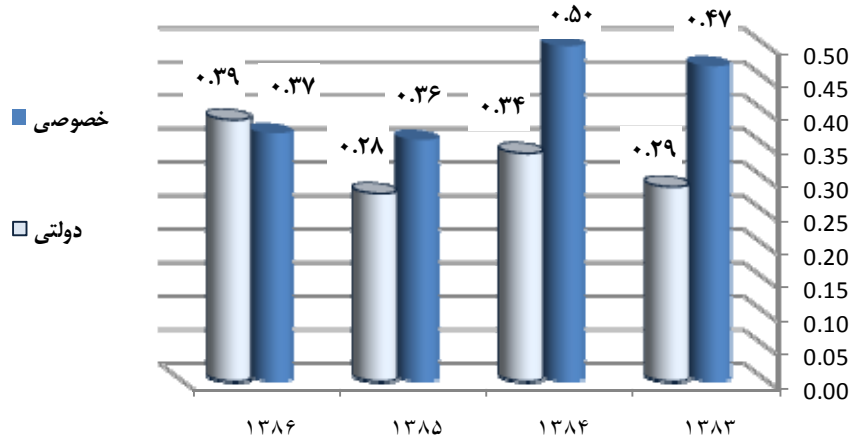
برای سنجش بهره‌وری سرمایه نیز شاخصی مورد استفاده قرار گرفت که برای محاسبه آن ارزش افزوده بر سرمایه پرداخت شده بانک تقسیم می‌شود. حاصل این محاسبات در نمودار ۱۰ برای سال‌های ۱۳۸۳ تا ۱۳۸۶ و به تفکیک بانک‌های خصوصی و دولتی نشان داده شده است.

نمودار (۱۰)، بهره‌وری سرمایه بانک‌های خصوصی و دولتی ۱۳۸۳ تا ۱۳۸۶

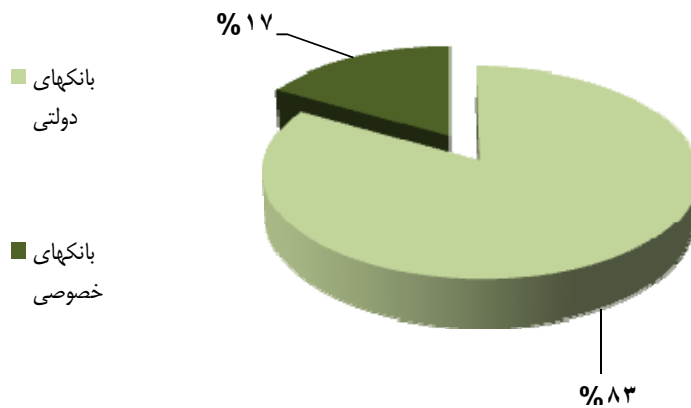
ملاحظه می‌شود که، بهره‌وری سرمایه در هر دو گروه بانک‌ها بسیار نزدیک به هم بوده و طی این سال‌ها بانک‌های خصوصی و دولتی هر کدام در جایگاه برتر قرار گرفته‌اند. البته ذکر این نکته ضروری است که بانک‌های دولتی، بهره‌وری سرمایه مطلوب خود را مدیون بانک رفاه کارگران بوده‌اند؛ چراکه این بانک در مقایسه با دیگر بانک‌های دولتی موردبررسی، با استفاده از سرمایه خود ارزش بیشتری ایجاد کرده است. نمودار ۱۱ نیز بهره‌وری سرمایه بانک‌های خصوصی و دولتی را بدون در نظر گرفتن بانک رفاه کارگران نشان می‌دهد. ملاحظه می‌شود که، به این ترتیب، عملکرد بانک‌های خصوصی با فاصله زیادی بهتر از بانک‌های دولتی بوده است.

بهره وری سرمایه بانک ها بدون در نظر گرفتن بانک رفاه کارگران

نمودار (۱۱)، بهره‌وری سرمایه بانک‌های خصوصی و دولتی ۱۳۸۳ تا ۱۳۸۶ (بدون بانک رفاه کارگران) نمودار ۱۲ مجموع سرمایه بانک‌های موردنظر و سهم بانک‌های دولتی و خصوصی را نشان می‌دهد، ملاحظه می‌شود که در این صنعت نیز بخش خصوصی حجم بسیار کمی از مجموع سرمایه موجود را در اختیار دارد. با توجه به اینکه کیفیت و وسعت خدمات‌دهی بانک‌ها به میزان سرمایه در دسترس آن‌ها بستگی دارد، می‌توان نتیجه گرفت که عملکرد بانک‌های خصوصی و میزان بهره‌وری نیروی کار و سرمایه در بخش خصوصی این صنعت در وضعیت مطلوب‌تری قرار دارد.

مجموع سرمایه بانک‌ها در صنعت بانکداری کشور

نمودار (۱۲)، سهم بانک‌های دولتی و خصوصی از مجموع سرمایه بانک‌ها

در نهایت، می‌توان از نتایج بررسی‌های دو صنعت مواد غذایی و ماشین‌آلات و همچنین صنعت بانکداری به عنوان نمایندگان مهمی از اقتصاد کشور استفاده کرد و بهره‌وری شرکت‌های خصوصی و دولتی آن‌ها را نیز به عنوان مصداقی از بهره‌وری بخش دولتی در مقایسه با بخش خصوصی تلقی نمود. به این ترتیب، بالاتر بودن بهره‌وری بخش خصوصی در این صنایع نشان داد که به منظور دستیابی به رشد و توسعه اقتصادی، شروع اصلاح الگوی مصرف در بخش دولتی اقتصاد کشور از ضرورت‌های اثرگذاری بیشتری برخوردار خواهد بود.

۵. نتیجه گیری

هم اکنون اصلاح الگوی مصرف یکی از گامهای مهم و ضروری دستیابی به رشد پایدار و تحقق اهداف سند چشم انداز بیست ساله کشورمان تشخیص داده شده است. همچنین جهت نیل به توسعه پایدار، اصلاح الگوی مصرف می بایستی در نظامهای سه گانه تولید، توزیع و مصرف نهایی مورد توجه مسئولان و برنامه ریزان کشور قرار گیرد. از میان ابعاد ذکر شده، تولید به جهت نقشی که در تعیین جایگاه اقتصادی کشور دارد مهمترین و تأثیرگذارترین بعد است که مهمترین تعبیر اصلاح الگوی مصرف در این بعد همانا بهبود و ارتقاء بهره‌وری است. به عبارت دیگر عدم استفاده بهینه از عوامل تولید به معنای اسراف و تبذیر در نحوه به‌کارگیری این عوامل بوده و بنابراین بهره‌وری عوامل تولید در کانون اصلاح ساختار مصرف برای تولید قرار دارد. امروزه نقش مهم و انکارناپذیر بهره‌وری در رشد اقتصادی، کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه را بر آن داشته است که در برنامه‌های رشد و چشم‌انداز خود توجه ویژه‌ای به ارتقاء بهره‌وری مبذول دارند.

مطالعات متعدد نشان می‌دهد که اصولاً دستیابی به رشد اقتصادی نیازمند بهره‌وری و صرفه جویی در تمام حوزه هاست. از طرفی واقعیت‌های جامعه ایرانی نشان از الگوپذیری جامعه از دولت دارد که این مسأله به سبب غالب بودن اقتصاد دولتی در جامعه بوده و راه برون رفت از مصرف مسرفانه و اصلاح الگوی مصرف در کشور آغاز حرکت دولت به سوی تجدید نظر در رفتارهای مصرفی خود است. این امر موجب کاهش هزینه‌ها و افزایش منابع جهت سرمایه‌گذاری، ارتقاء تکنولوژی و بهره‌وری در بخش تولید خواهد شد. در خصوص روند اسرافکارانه دولت هم نتایج نظرسنجی‌ها و هم آمار و ارقام ارائه شده توسط بانک مرکزی بیانگر واقعیت مدیریت ضعیف هزینه‌ها توسط دولت است. متوسط کارآفرینان بنگاههای اقتصادی بر این عقیده بوده‌اند که ترکیب هزینه‌های عمومی دولت نسبتاً هدر دهنده است. همچنین بر اساس آمار ارائه شده در بخش ۴.۲، دولت حجم بزرگی از اعتبارات بودجه را صرف هزینه‌های پرداختی و یا به عبارتی جاری می‌نماید. از طرفی در قیاس با این حجم بزرگ از مصرف، بهره‌وری در بخش دولتی پایین تر از بخش خصوصی بوده و بنابراین حجم عظیمی از منابع بودجه کشورمان توسط بخش ناکارآمد دولت به صورت غیر مولد هزینه می‌شوند. این در حالیست که می‌توان این منابع را صرف رشد و افزایش ظرفیتهای تولید بخش کارا تر اقتصاد نمود. آمار و ارقام نشان‌دهنده آن است که بنگاههای بخش خصوصی کشور با وجود آنکه همواره با مشکلات عدیده‌ای در خصوص دسترسی به منابع مالی مواجه و از منابع عظیم در دسترس بنگاههای دولتی محروم بوده‌اند، علاوه بر اینکه بیش از نیمی از تشکیل سرمایه ناخالص

کشور را بر عهده داشته گامهای بزرگتر و معنی دارتری به سوی افزایش بهره‌وری برداشته و در این مسیر کاراتر از دولت و شرکتهای دولتی عمل کرده‌اند. بنابراین اولین اقدام در جهت اصلاح الگوی مصرف و افزایش بهره‌وری، کاهش حجم دولت و گذر از اقتصاد ناکارآمد دولتی به اقتصاد کارا و بهره‌ور محور خصوصی از طریق پیاده‌سازی اصل ۴۴ قانون اساسی است. با توجه به نقش کلیدی مدیریت کارآمد در عملکرد و رشد بنگاهها، نکته‌ای که در خصوص پیاده‌سازی اصل ۴۴ می‌بایست مد نظر قرار بگیرد، واگذاری مدیریت به بخش خصوصی در کنار واگذاری داراییهای شرکتهای دولتی می‌باشد.

بهره‌وری کل عوامل تولید که در برخی کشورهای در حال توسعه نقشی بیش از ۵۰ درصد در رشد اقتصادی دارد، طی سالهای ۱۳۸۴-۱۳۷۶ به طور متوسط تنها سهمی ۲۳ درصدی در رشد اقتصادی کشورمان داشته است. نتایج ارائه شده در این گزارش حاکی از آنست که بزرگترین مانع ارتقاء بهره‌وری در کشورمان اقتصاد بزرگ دولتی، عدم استفاده از پتانسیل بخش خصوصی و وجود موانع اساسی جهت تحقق خصوصی سازی است. بنابراین نخستین و مؤثرترین گام در راستای اصلاح الگوی مصرف کوچکتر شدن حجم دولت در اقتصاد و باز شدن عرصه جهت فعالیت بخش بهره‌ورتر اقتصاد و یا به عبارتی بخش خصوصی است.

۶. فهرست منابع

۱.۶. منابع انگلیسی

- [1] Asian Productivity Organization, 2001-2. Total Factor Productivity Growth: Survey Report. [pdf] Tokyo: Asian Productivity Organization. Available at: http://www.apo-tokyo.org/00e-books/IS-04_TFP_Growth.htm. [Accessed 17 June 2009].
- [2] Sala-i-Martin, X., & Artadi, E.V., 2003. Economic Growth and Investment in Arab World. UPF Economics and Business Working Paper, [online]. 683. Abstract from Social Science Research Network database. Available at: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers>, Social Science Research Network. [Accessed 10 June 2009].

۲.۶. منابع فارسی

- [۱] آراسته عبدالله (تیر ۱۳۸۸)، " بازنگری در بهره وری"، ماهنامه علمی - آموزشی تدبیر، شماره ۱۸۲.
- [۲] بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، آمارهای بهره وری ۱۳۸۴ - ۱۳۷۵.
- [۳] بانک مرکزی ایران، حسابهای ملی ایران ۱۳۸۵ - ۱۳۷۶.
- [۴] سالنامه آمار بهره وری کشور، مرکز ملی بهره وری ایران.
- [۵] صورتهای مالی شرکتهای سازمان بورس و اوراق بهادار تهران.
- [۶] صورتهای مالی شرکتهای سازمان مدیریت پژوهش، توسعه و مطالعات اسلامی.
- [۷] قانون برنامه چهارم توسعه، فصل اول، بسترسازی سریع برای رشد اقتصادی، مجمع تشخیص مصلحت نظام، شهریور ۱۳۸۳.
- [۸] گزارش اقتصادی و ترازنامه، فصل بودجه و برنامه های مالی دولت ۱۳۸۵ - ۱۳۸۱، بانک مرکزی ایران.
- [۹] گزارش خلاصه تحولات اقتصادی، جداول آماری ۱۳۸۱ - ۱۳۸۵، بانک مرکزی ایران.
- [۱۰] گزارش "عملکرد بودجه عمومی دولت طی سالهای ۱۳۸۶ - ۱۳۸۱ (ویرایش دوم)"، اداره بررسیها و سیاستهای اقتصادی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.